

Çalınan devrim ve istibdadın yeniden kuruluşu - 1979 İran devrimi

Araz Bağban

İran devrimi küçük kara balık gibi umudun peşinden giden bir kuşağın hikâyesidir. Bu kuşak büyük bir başarıya ulaştı, yirminci yüzyılın son kitlesel devrimine imza attı. İkinci Pehlevi istibdadını yerle bir etti, İran'ın Basra körfezindeki jandarmalığına son verdi, emperyalizmin Ortadoğu'daki sarsılmaz görünen kalesini yıktı ve böylece dünyayı hayret içinde bıraktı. Özellikle özgürlükçü ve devrimci çevrelerde büyük bir heyecan yarattı.

Bu gelişmeler yeni bir dönemin başlayacağını habercisiydi. Korku ve baskı ortamı ortadan kalkmıştı. Hür ve demokratik bir toplumun temelleri atılacaktı ve bunun hazırlıkları yapılmaktaydı. Yeni dönemin temelleri atılırken muzaffer devrimin özgürlük, bağımsızlık ve sosyal adalet savaşçıları geleceğe umutla bakmaktaydı. Gel gör ki bu yeni dönemin ilk günlerinden itibaren yeni bir istibdat yükselmeye başladı. Bu istibdadı yükseltenler, devrimin içinden çıktı ve umudun elçisi olan devrimcileri ortadan kaldırarak yoluna başladı. Büyük halk devrimini kısa bir süre içinde İslami devrime dönüştürdü ve kitlelerin yumruğuyla yerle bir olan Pehlevi

istibdadının yerine bir dini istibdat kurdu. Korku ve baskı ortamını daha şiddetli bir şekilde yeniden yarattı.

Küçük kara balıklar, tam denize ulaşmışken başka bir avcının esiri oldu. Bu sefer kılıçlarını kullanmadılar veya iş iştenden geçtikten sonra çektiler. Büyük katliamlara maruz kaldılar. Dini istibdat, on yıllık bir kıyım sürecinde, dışarıda veya istibdadın zindanlarında tutsak olan devrimcileri tek tek veya topluca infaz etti. Teessüfle, 20. yüzyılın en kitlesel devrimlerinden biri, onu gerçekleştiren halkın zihninde bu şekilde yer etti.

İran devrimi hem muazzam bir başarı hem de büyük bir hüsrana hikâyesidir. Başarı kısmı hızlı tükendiğinden devrim bir başarısızlık hikâyesi olarak kazındı zihinlere. Bu başarısızlığın toplum üzerindeki tahribatı çok büyüktü. Devrim kelimesi, İranlıların birçoğuna, sadece İslami devrimi, irticayı, idamı, işkenceyi, baskıyı ve zulmü hatırlattı. Bu ortamda devrimciler, devrime önyak oldu diye serzenişler işitti, daha ötesi ihanetle suçlandı. Yeni istibdadın işbirlikçisi olarak nitelendirildi. Bir sonraki kuşağa özgür bir dünya değil büyük bir hapishane bıraktı diye itham edildiler. Evet, kitlelerin öncüsü olması gereken o devrimci kuşak tecrübesizdi, teorik sıkıntıları vardı, bildiğini pratiğe dökemedi ve gelen dalgayı doğru tahlil edemedi. Halkçılığın en doruk noktasında kitlelerin heyecanına kapıldı. Yaklaşımının sadece antiemperyalizmle sınırlı kalması nedeniyle tökezledi ve milliyetçiliğinin kurbanı oldu. O devrimcilerin çok hatası oldu, doğru, ama devrim yapmak o hatalardan biri değildi, hem de hiç değildi.

Devrim ve sonrasında gerçekleşenler İran tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. Bu tarihi dönem İranlılarla birlikte tüm dünya halkları için önemli dersler içermektedir. Mısır'da 2011 yılında gerçekleşen devrim ve ardından yaşanan süreç böyle tarihi dönemlerin tekrar yaşanabileceğinin bir örneğidir.¹ Bu yüzden üzerinden yıllar geçse de bu dönemi bilmek ve anlamak, gelecek deneyimlerimiz için yol gösterici olacaktır. Bu yazının amacı da bu dönemi incelemektir.²

1979 devrimi İslami bir devrim değildir

İran devrimi gerçekleştiğinde ne kadar umut verici olsa da sonuçları, hatta onu gerçekleştirmekte büyük payı olanları bile şaşırtacak derecede gericiydi. Buna rağmen 1979 devrimi, dini istibdadın yükselişiyle İslami devrim adıyla anılsa ve İslamcı bir uyanışın ürünü olarak yansıtılmaya çalışılsa da İslami bir devrim

1 Araz Bağban, "Bir istibdadın restorasyonu", *Gerçek*, 17 Aralık 2012, <http://gercekgazetesi.net/uluslararasi/bir-istibdadin-restorasyonu>.

2 Daha önce kaleme alınan başka bir yazıda İran devriminin başarıya giden yolu anlatılmıştır; Araz Bağban, "Bir Şah bir Devrim bir İmam- 1979 İran Devrimi", *Devrimci Marksizm*, sayı 21-22, kış 2015, s. 58-92.

değildi. İsyanların ortaya çıkış noktasında bazı mollaların³ rolleri olsa da devrimin lideri olarak bilinen Humeyni, Pehlevi rejimini hedef alan kitlesel gösterilerin yükselişinin son aylarına kadar devrimci dalganın üzerinde mutlak bir hâkimiyete sahip değildi.⁴ Bu devrim kendiliğinden harekete geçen kitlelerin devrimidir. Devrimin motoru ve itici gücü İslam veya Şii inancı da değildi. Devrim, 1953 darbesi sonrası ortaya çıkan çelişkilerin bir ürünüydü. Bir rantçı devletin⁵ yoz istibdadına karşı, bağrında derinleşmiş eşitsizliklerin acısını taşıyan bir toplumun başkaldırısının ve ortak iradesinin bir ürünüydü. Bu yüzden devrimin İslami olmadığını görmek için onun başarısının temellerini incelemek yararlı olacaktır. Buradan yola çıkarak devrimin başarısının temelleri dört başlık altında özetlenebilir.

1) Eşitsiz ekonomik gelişme⁶

1960'lı yıllarda Beyaz Devrim adı altında gerçekleşen ekonomik reformlar sonucunda İran toplumu, hızla tarıma dayalı kapitalist üretim öncesi toplumdansa sanayileşen bir topluma dönüştü. Petrolün giderek artan gelirine dayanarak gerçekleşen bu reformlar sonucunda hatırı sayılır bir işçi kitlesi oluştu. Bunun yanı sıra eğitim, sağlık ve benzeri devlet yapısı içindeki kurum ve kuruluşlar genişledi ve büyük bir kamu emekçisi kitlesi ortaya çıktı. Reformlar sayesinde özel sektör gelişti ve toprak sahiplerinin bir kısmı yeni sanayi burjuvazisine dönüştü. Modern sanayideki büyük gelişmelere rağmen geleneksel küçük burjuvazi ve muhafazakâr bazar tüccarı öne mini korudu. Ticaretin büyük bir kısmı hâlâ bazarda yapılıyordu. Hatta büyüyen ekonomi, bazarı da canlandırdı. Ama tüm bu reformlar büyük bir plansızlık içinde yapıldı.

Sanayileşme yönündeki atılım, genel olarak tarıma dayalı üretimi büyük ölçekte yok etti ve yoksullaştırılmış köylü kentlere göç etmek zorunda kaldı. Kapitalist bir üretim tarzına doğru ilerleyen İran'da henüz büyük kitleler için iş imkânı yoktu. Böylece işsizlik giderek artmaya başladı ve büyük kentlerde yoksul mahalleleri ortaya çıktı. Ekonomik gelişme toplumun farklı sınıfları arasında düzgün dağılmadı ve sınıflar arası mesafe giderek daha da arttı. Bunun üzerine 1975 krizi sonrası devlet birçok projeye ara vermek zorunda kaldı. Artan işsizliğe bir de işten atılan işçiler kitlesi eklendi. Uzun süre düşük olan enflasyon büyük artış gösterdi ve kentli

3 İran'da mollalar kendilerine hitaben ruhani adını kullanır. Bu aslında Hristiyanlık'taki ruhbanlıkla aynı kökendir. Türkçede doğru karşılığı imam olabilir ama karışıklığa sebep olmasın diye Türkiye'de az çok yaygın olarak bilinen molla kelimesini kullanmayı daha uygun gördüm.

4 Araz Bağban, "Bir Şah bir Devrim bir İmam - 1979 İran Devrimi", s. 88.

5 Hossein Mahdavy, "The Pattern and Problems of Economic Development in Rentier States: The Case of Iran", ed. M.A. Cook, *Studies in the Economic History of the Middle East* içinde, Oxford: Oxford University Press, 1970.

6 Buradaki içeriğin ayrıntıları daha önceki İran devrimi yazısında geçmektedir; Araz Bağban, "Bir Şah bir Devrim bir İmam-1979 İran Devrimi", s. 68-69.

halk için hayatı zorlaştırdı. Kriz, ekonomik gelişmeden az çok memnun olan kentli orta sınıfı ve muhafazakâr küçük burjuvaziye de etkiledi. Kentlerde yaşayan farklı sınıflara mensup herkes, ekonomik kriz sonrası zor hayat koşullarından devleti ve doğal olarak tüm devlet aygıtlarını tek başına elinde bulunduran şahı sorumlu tuttu. Böylece devrimci dalganın başladığı 1978 yılında tüm sınıfların hoşnutsuzluğu sokaklara yansyacaktı. İşçiler, kamu emekçileri, yoksul halk ve hatta kendini güvende hissedenden orta sınıf sokakta el ele istibdadı karşı savaşıyordu.

2) İstibdadın yenilmezliğinin zedelenmesi

1953 darbesi sonrası ekonomik büyüme sayesinde gelen özgüven ve SAVAK⁷ eliyle oluşmuş ağır siyasi durgunluk şahı ciddi bir muhalefetin olmadığına inandırmıştı. Yaratılmış korku ve baskı ortamı, kitlesel güce sahip olan muhalefeti (Tudeh ve Milli Cephe'yi) susturabilirdi ama yeni bir muhalefetin yükselmesine engel olamadı. Hatta istibdadın toplumu sıkboğaz ettiği bu dönemde daha önceki muhalefete göre daha radikal düşüncelere sahip yeni muhalif bir nesil yetişti. Reformist eski muhalefete karşı yeni muhalefet var olan düzeni topyekûn yıkmayı hedeflemekteydi. Yükselen (radikal) İslamcı hareket ve yeni sol muhalefet giderek eski muhalefetin çatısı altındaki milliyetçi seküler, İslamcı liberal ve reformist solu da radikalleştirdi. Bu geniş muhalefeti oluşturan gruplar, ideolojik olarak bir ittifak içinde olmasa da Pehlevi istibdadının yıkılması gerektiğinde büyük ölçekte hemfikirdi.

Pehlevi istibdadının yenilmezliğini zedelemekte rejime karşı gerilla savaşını benimsemiş antikapitalist söyleme sahip Halkın Fedaileri ve Halkın Mücahitleri gibi sırayla sol ve radikal İslamcı grupların önemli payı var. Aslında bu iki örgüt başta olmak üzere Marksist ve Müslüman örgütlerle rejim arasındaki savaş 1970'li yılların ortasında bir çıkmaza girdi. Bir yandan rejimin kolluk güçleri bu örgütleri yok etmekte önemli bir başarı elde edemedi. Öte yandan örgütler istibdadı karşı, umdukları türden kitlesel bir halk hareketini uyandıramadı. Fakat bu durumu muhalefet açısından tamamen bir başarısızlık olarak nitelendirmek doğru değildir. Zira bu mücadeleler sonucunda şah rejiminin korku ve baskı politikası etkisiz hale geldi. Dillerde gezen mücadele destanları ile şiirlere, hikâyelere, şarkılara ve hatta sinema filmlerine ilham kaynağı olmuş kahramanlıklar halka kaybettiği öz güveni geri getirdi. Bu mücadele belki kitleleri doğrudan şaha karşı örgütleyemedi ama halkın nezdinde şahın yenilmezlik efsanesini zedeledi.

3) Muhalefetin geniş örgütlenmesi⁸

Pehlevi rejimine karşı mücadelede çok çeşitli örgütlenme biçimleri yer aldı. Si-

7 SAVAK (Sazeman-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar) İran'ın Ülke Güvenlik ve İstihbarat Teşkilatı'dır.

8 Araz Bağban, a. g. y., s. 70-84.

yasi örgütler dışında işçi örgütleri, mahalle komiteleri ve esnaf birlikleri bu mücadelede önemli rol oynadı. Fakat 1978 yılında halk isyanları ortaya çıktığında kitleleri mobilize etme gücü İslamcı hareketin eline geçti. Aslında yıllarca gerilla savaşı söylemi, muhalefet nezdinde hegemonik üstünlüğe sahipti. Gerilla örgütleri hâlâ halkın nezdinde sevilip sayılsa da bu durum devrime doğru ilerlerken değişti. Üyelerinin çoğunu gerilla savaşında kaybeden veya tutsak bulan radikal grupların hem örgütsel ve hem de politik zaafı sonucunda, nihayetinde muhafazakâr liberaller ile köktenci İslamcı hareket kitleselleşen hareketin üzerinde hegemonyasını kurdu. Bir yandan Pehlevi rejiminin, ilerici hareketleri var gücüyle yok etme çabası diğer yandan ise geleneksel muhafazakârların maddi olarak güçlenmesi bu hegemonya kaymasını sağladı. Sol ve radikal İslamcı grupların her türlü faaliyeti tamamen yasakken geleneksel İslamcı çevrelerin faaliyetleri büyük serbestlikten yararlanmaktaydı.

Geleneksel muhafazakârlar, ekonomik gelişme döneminde canlanan küçük burjuvazi ve ticaret sermayesinin (bazar'ın) mali desteği sayesinde güçlendi. Bazarın desteği sayesinde vaazlar ve dini törenler için büyük ibadet mekânları yapıldı. Bu masraflar tüccar tarafından kolayca karşılanmaktaydı. Böylece İslamcı hareket büyük kentlerin yoksul mahallelerine rahatça erişebildi. Hatta uzak yoksul köylere bile, oralarda ikamet edebilecekleri şekilde, imamlar gönderebildi. Camiler ve dini tören mekânları İslamcılarının geniş örgütlenme ağlarını oluşturdu. Bu şekilde gelecekte geleneksel muhafazakâr kesimin gücü arttı ve daha önce hiç irtibat kurmadığı kesimlere ulaşabildi.

Bazar, sadece İslamcı hareketin maddi kaynağını sağlayan bir yapı değildi, kendisi mobilizasyon gücüne de sahipti. 1978 yılında devrimci dalganın yükselişindeki ilk kitlesel eylemleri bazarın tüccar ve zanaatkârları devrimin laik kanadı ile birlikte örgütlemişti.⁹ Aslında bazar şahın zayıf da olsa bir müttefiki olarak kalıp devrimde rol almayabilirdi. Tüccar ve zanaatkârların çocukları üniversite öğrencilerinin ve mezunlarının büyük bir oranını oluşturmaktaydı. Bu gençler yavaş yavaş bürokrasi ve uzmanlık gerektiren yeni mesleki alanlarda kendine yer bulmaktaydı. Diğer yandan bazarın zengin tüccarları devletin desteklediği sanayi projelerine girmekteydi. Fakat istibdat kendi kendini yöneten esnaflarla tüccarları ve onların örgütlerini devletin kontrolü altına almaya çalıştı. 1970'li yılların ortasında şah yolsuza lukla mücadele adı altında bazarın geleneksel işleyiş biçimine saldırmaya başladı. Böylece şah kendi eliyle istibdadın yıkılmasında önemli rol oynayacak bazarı muhalefetle koalisyona doğru itti ve karşı cephenin elini güçlendirdi.

En sonunda, devrimin en sıcak günlerine yaklaşırken siyasi tutukluların serbest

9 Benjamin Smith, "Collective Action with and without Islam Mobilizing the Bazaar in Iran", ed. Quintan Wiktorowicz, *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach* içinde, Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press, 2004, s. 185-204.

bırakılması gerilla örgütlerini tekrar canlandırdı ve rejime karşı daha güçlü mücadele ağı oluştu. Bu dönemde Humeyni artık önderliğini tescil etmişti, böyle olunca bu örgütler devrim dalgasına kapılıp halkın yanında hareket etti. Bunun yanı sıra isyan ülkeyi alıp sardığında, işçi sınıfının kendine özgü örgütlü mücadelesi istibdada büyük bir darbe indirdi. Petrol sanayisi işçileri belki de dönemin en örgütlü kesimiydi. 1978 yılı boyunca petrol sanayindeki büyük grevler istibdadı zor duruma soktu.

4) Emperyalizm destekli yoz istibdadın politik zaafı

İkinci Pehlevi, 1953 yılında ABD ve Britanya emperyalizminin askeri darbe biçimindeki doğrudan desteği ve müdahalesiyle saltanatını koruyabilmişti. Darbe bir nevi askeri istibdadı ülkeye hâkim kıldı. Bir yandan, baskı ve korku ortamının etkileri ne kadar toplumun her sahasında göze çarpsa da 1953 darbesi ile II. Pehlevi, dış güçlere bağımlı ve emperyalizmin himayesinde olan bir şah olarak zihinlere kazındı. Diğer yandan ise istibdat giderek derinleşti ama siyasal yapı modern anlamıyla güçlenmedi. Şah hiçbir sınıfla büyük ittifak içinde değildi. II. Pehlevi Batı'daki meşruti monarşilerdeki gibi sembolik bir hükümdar değildi. Tek başına her şeyden sorumluydu ve tüm gücü elinde bulunduruyordu.

1970'lerde artık derin bir istibdat İran'a hâkimdi ve 1978 yılında en yoz halinde devrimci dalga ile karşılaştı. Petrolün giderek artan geliri sayesinde ortada tebasıyla herhangi bir hukuku kalmayan bir rantçı devlet vardı. İstibdadın yarattığı baskı ile korku ortamı, sansür ve kişisel özgürlüklerin büyük oranda kısıtlanması kentli orta sınıfı büyük hoşnutsuzluğa sürüklemişti. Burjuvazinin kendine özgü bir örgütlülüğü yoktu ve şahı başka sınıfların saldırısına karşı koruyacak araçlara sahip değildi. Devrimci dalga istibdadı hırpaladığında, ordu şahı feda ederek darbe yapıp devleti koruyacak ittifaka sahip değildi. Kitlelerin isyanı İran'ı altüst ettiği dönemde, emperyalizm büyük bir belirsizliğin içinde şahı desteklemeyince ordu ve burjuvazi şahın gidici olduğunu anladı.

Çalınan devrim

1979 devriminin temellerini araştırırken bu devrimi köktenci İslamcı hareketin gerçekleştirmediğini görmek zor değildir. Bu devrim kitlelerin geniş katılımının ve çeşitli örgütlenme biçimlerinin ortaya koyduğu mücadelenin bir ürünüdür. Bu devrimin motorunun İslam ve Şii inancı olmadığını görmek de kolaydır. Devrim, 1953 darbesi sonrası ortaya çıkan toplumsal çelişkilerin bir sonucudur. Bu arka planla birlikte 1979 devrimi bir İslami devrim değilse kitleler bu devrimle belli toplumsal kazanımlar elde etmiş olmalıdır. Nitekim Pehlevi istibdadını yıkmak için toplumun çok geniş bir kesiminin verdiği büyük mücadelenin önemli kazanımları da oldu. Bir süreliğine de olsa geniş toplumsal örgütlenmeler ile sosyal ve demokratik haklar çerçevesinde elde edilen kazanımlar devrim sayesinde gerçekleşti. Bu kazanımlar

dini istibdadın inşasıyla geri alınsa da bir dönemin belirgin karakteristiğini oluşturmaktadır.

İran devrimi, gerçekleşme biçimiyle katı diktatörlükle yürütülen burjuva bir devletin siyasi ve askeri gücünü toplumsal bir örgütlülükle yenmenin bir örneğidir. Kitleler kendi kaderlerini belirlemek için sokağa çıktı. Böylece uzun süre toplumsal olaylara karşı kayıtsız görünen halk büyük bir mücadelenin içinde yer aldı. Bu devrimci ayaklanmayla birlikte kitlelerin sayısız örgütlenme biçimi de doğdu. İşçi ve köylü şuraları yanı sıra mahalle komiteleri kuruldu. Daha önce var olan ama devrimci dalganın yükselişi ile örgütlü mücadelesiyle rejime büyük darbe indiren işçi örgütlenmesi, kendini daha da güçlü var etti. Bunların yanı sıra ataerkil muhafazakâr düzene başkaldıran kadın hareketi, şoven devletin ırkçı politikalarına karşı çıkan ezilen ulus hareketleri¹⁰ ve nice başka örgütlenmeler bu dönemde boy gösterdi. Bu örgütlenme biçimleri, devrim sonrasında, yeni kurulan istibdadın saldırısına uğrayacaktı. Dini istibdadın saldırısına ilk kadınlar uğrayacaktı, sonra ezilen uluslar ve nihayetinde işçi sınıfı.

Yoksulların kitlesele olarak devrimci dalgaya katılımı devrimin kazanılmasında en önemli rolü oynamıştı. Bu katılım doğal olarak belli maddi temellere dayanmaktaydı ve devrimden sonra somut istekler doğuracaktı. Eşitsiz gelişmenin bir ürünü olan geniş yoksulluk Pehlevi rejimine karşı büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Bu hoşnutsuzluk, 1970'li yılların ortasında ekonomik krizle boğuşan burjuvaziye karşı büyük bir isyana dönüştü. Devrimle birlikte bu isyan meyvelerini verdi. Devletin veya özel sektörün elindeki büyük işletmelerin çoğu işçi denetimine geçti. Bazı bölgelerde köylüler ağaların elindeki topraklara el koyup kendi aralarında bölüştü. Büyük kentlerde mahalle şuraları yaşlılara ve yetimlere yönelik sosyal yardım ağları kurdu. Yoksullar, ülkeden kaçmak zorunda kalan zenginlerin çoğu boş villa ve lüks evlerini işgal edip sosyal haklarının tanınması için mücadele etti. Sosyal adalet talebinin yoğunluğu ve kararlılığı karşısında istibdadın temellerini atmaya çalışan köktenci İslamcılar da kendini kamulaştırma dalgasının içinde buldu. Yeni bir burjuva devletin temellerini atacak olan yeni dini istibdat devrimci dönemin ortasında kitlelerin isteklerine boyun eğmek zorundaydı. Ne yazık ki bu kazanımlar da daha sonra dini istibdadın saldırısına uğrayacaktı. Eski düzenin burjuva kalınlarının yanı sıra yeni bir burjuvazi doğacaktı ve daha sonra İran katı neoliberal

10 İran coğrafyasında, Farslar, Türkler (Güney Azerbaycan Türkleri, Türkmenler ve Kaşkailer), Kürtler, Araplar, Beluciler, ve Gilekler gibi farklı etnik gruplar yaşamaktadır. 20. yüzyılda, İran'da modern ulus-devletin kuruluşuyla Farslar diğer etnik gruplara göre ekonomik, politik ve kültürel ayrıcalıklara sahip oldu, diğer etnik gruplar ise en doğal haklarından mahrum bırakıldı. Bu yüzden modern İran tarihinde, Fars olmayan etnik gruplar, uygun politik zemini bulduğunda sürekli demokratik hak taleplerini öne sürdü. Kitlelerin isyanı sonucunda Pehlevi istibdadının sarsılması ve nihayetinde yıkılmasıyla 1979 devrimi (öncesinde ve sonrasında) demokratik hak talepleri için uygun politik zemin de hazırlandı.

politikaların yürütüldüğü bir ülke haline gelecekti.

Devrimin bir diğer önemli kazanımı demokratik hakların elde edilmesi idi. Modern tarihinin büyük bir dönemini uzun süren baskıcı diktatörlükler altında yaşamış olan İranlılar, devrimle birlikte özgürlüğün tadını çıkarmaktaydı. Devrimden hemen sonra, bir sürü gazete ve kitabın yayınlanması, toplumsal meseleler çevresinde gerçekleştirilen toplantılar, mitingler ve benzeri faaliyetler özgürlük için büyük bir özlemin duyulduğunu göstermektedir. İranlı kitleler, belki ilk kez ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi temel hakların anlamını hissetmekteydi. Politik faaliyetlere katılma, gösteri ve grev yapma, seçme ve seçilme haklarını mücadeleleri sonucunda elde etmişti. Devrimle kazandığı haklara ulaşamasa da ezilen uluslar, hiç olmazsa ortaya çıkacak yeni anayasada çok temel haklarının tanınmasını sağlayacaktı. Diğer kazanımlar gibi demokratik haklar da dini istibdadın saldırısına uğrayacaktı ve devrimden bir-iki yıl sonra toplum yeni bir baskı, korku, ölüm ve adaletsizlik düzeniyle karşılaşacaktı.

Devrimden birkaç yıl sonra, halkın elinde kalan tek hak, mollaların yürüttüğü diktatörlükte tüm devrimci kazanımlarından yoksun olarak yaşama hakkıydı. Halk, canla kanla isyan ve direnişle kazandığı adalet, özgürlük ve demokrasiyi kısa süre içinde kaybetti. Köktenci İslamcılar halkın yıktığı düzenden daha gerici bir temelde İran İslam Cumhuriyeti adı altında yeni bir istibdat düzeni kurdu.

İran devriminin gerçekleşmesinde rol oynayıp daha sonra Humeyni önderliğindeki köktenci İslamcı grup tarafından kanlı bir süreçte tasfiye edilenlerin bir kısmı devrimin çalındığına inanır. Bu görüş sadece devrimci gruplar tarafından değil halk tarafından da ifade edilmiştir. Bazı Marksistler ise devrim sonrası bir karşı-devrim sürecinin gerçekleştiğini öne sürer. Belki yaşananlara bir nevi karşı-devrim diyebiliriz ama İran devriminin içinden çıkan ve halkın desteğini almış bir gücün diğer devrimci güçleri tasfiye ederek iktidarı tekeline geçirmesini, karşı devrim olarak tanımlamak doğru olmayabilir. Bu süreç, halk devriminin köktenci İslamcılar tarafından çalınması, kazanımlarının ise ihanete uğramasıyla açıklanabilir.

Burada devrimin köktenci İslamcılar tarafından çalınmış olması iki tema etrafında ele alınabilir: iktidar ve devrimin talepleri. Humeyni önderliğindeki köktenci İslamcı hareket, devrimden sonra giderek iktidarı tekeline aldı ve kanlı bir süreç sonrasında devrimde rolü olan tüm kesimleri iktidardan uzaklaştırdı veya tasfiye etti. Dolaylı ve dolaysız, kitlelerin iktidar mekanizmasına katılımını sınırladı hatta neredeyse ortadan kaldırdı. Bu yönü ile şah istibdadı yerine dini bir istibdadı oturttu. Burada doğal olarak, Humeyni zaten devrimin lideriydi ve yeni dönemde kurulacak düzeni ve iktidarı kimseyle paylaşmak zorunda değildi, eleştirisi gelebilir. Fakat Humeyni devrimin lideri olarak bilinse de daha önce de gördüğümüz gibi birçok siyasi grubun ve kitlelerin geniş katılımı ile gerçekleşmiş bir devrimdi ve köktenci İslamcı kesimin diğer gruplara karşı büyük bir üstünlüğü yoktu.

Devrimin çalınıp çalınmadığı konusundaki ikinci mesele ise devrimin talepleridir. Devrimin talepleri istiklal (bağımsızlık), özgürlük ve toplumsal adalet olarak özetlenebilir. Bu talepleri dikkate aldığımızda devrimin hemen ilk yıllarından itibaren bu taleplerin içi boşaltıldı ve hiçbirisi gerçekleşmedi. Pehlevi istibdadını yıkan halkın özgürlük talebi yeni bir baskı mekanizmasıyla karşılandı. Beklediği demokratik cumhuriyet yerine bir istibdat rejimi kuruldu ve bağımsızlık sadece ABD karşıtı slogan ve bazı uygulamalara indirgendi. Toplumsal adalet ise popülist söylemleri aşamadı. Ne yoksullar (muştazaflar) Humeyni'nin dediği gibi devrim sahibi olabildi, ne toplumun farklı kesimleri devrimin kazanımlarından yararlanabildi. Kadınlar yeni düzenin ilk kurbanları oldu. Dini azınlıklar eskisinden daha iyi bir duruma gelememi hatta Sünni Müslümanlar daha büyük bir baskıyla karşılaştı. Etnik grupların talepleri ise ana dilinde eğitim hakkının anayasaya girmesine indirgendi ama bu madde pratikte hiçbir zaman uygulanmadı. Devrimden sonra neredeyse işçi sınıfının herhangi bir bağımsız örgütü kalmadı ve tüm işçi örgütleri ortadan kaldırıldıktan sonra işçiler İslami dernekler altında örgütlendi.

Burada devrim sonrasındaki süreci bir nevi karşı devrim olarak nitelendirmenin bir sebebi var: Humeyni'nin İran'a dönmeden (ileride ayrıntılarının verileceği üzere) ABD temsilcileriyle görüştüğü ve belli konularda ABD'ye güvence verdiği bilinmektedir. Humeyni, devrimin lideri olarak İran'a döndü ama devrimi ele geçirme programı ile döndü. Devrimci dalga Pehlevi rejimini hırpaladığında Humeyni gerici kimliğini popülist söylemlerinin arkasında sakladı. Daha sonra devrimin kazanılmasıyla birlikte köktenci İslamcı grup, Humeyni'nin karizmasının kitleler üzerindeki etkisini kullanarak adım adım devrimin kazanımlarını yok etti. Burada Humeyni ve yandaşlarının devrimin kazanımlarını gasp edip iktidarı tekeline geçirme süreci adım adım anlatılacaktır.

Bu bilgiler ışığında devrim sonrası süreç, kendi özgün özellikleriyle iki evreye bölünebilir. İlk evre 1979-1981 yıllarını içerir. Bu evre geçiş dönemidir. Bu evreyi İslam Cumhuriyeti'nin kurucuları olan Humeyni ve yandaşları ile muhalifleri arasındaki karşılaşma temsil eder. Pehlevi istibdadı yıkıldıktan sonra İslam Cumhuriyeti kendi iktidarını kurmakla uğraşır. Burada muhaliflerin bir kısmı en baştan muhalefetini ortaya koyar, bir kısmı ise kurucu kanattan ayrılır ve muhalefete katılır. Bu evrede İslam Cumhuriyeti kurucuları henüz kendi istibdadını tamamen kuramadığı için kitleler ve muhalefet görece bir özgürlükten yararlanır. Muhalif gazete ve dergiler bu dönemde yaygın bir şekilde yayımlanır ve büyük siyasi mitingler, gösteriler ve yürüyüşler gerçekleşir. Bu evrede İslam Cumhuriyeti'ne karşı olan muhalefet genel olarak politiktir.

Bu evrede Humeyni'nin köktenci İslamcı yandaşları İslami Cumhuriyet Partisi (İCP) çatısı altında örgütlenir, muhalefet ise özellikle devrim öncesi mücadele geçmişi olan Halkın Mücahitleri, Halkın Fedaileri, Tudeh, Peykar ve benzeri (an-

tikapitalist¹¹) örgütlerin altında geniş bir şekilde örgütlenir. Bu evre bu gruplar için tarihi bir fırsattır. Yıllarca istibdat döneminde yeraltından mücadele yürütüp kitlelerle buluşma olanağı bulamayan bu örgütler, geniş kitlesel mitingler düzenleyebilmekte ve bunlar nicelik olarak da önemli boyutlara ulaşmaktaydı. Örneğin, Halkın Fedaileri'nin düzenlediği gösteri ve mitinglere katılım nicelik olarak İCP'nin düzenlediği gösteri ve mitinglerin birkaç katı büyüklükte olurdu. Bu evrede eskiden var olan örgütlerin yanı sıra sayısız yeni Marksist veya antikapitalist örgüt daha kurulur. 1981 yılına gelindiğinde bu özgürlüklerin çoğu giderek kısıtlanacaktı.

İkinci evre 83-1981 yıllarını içerir. 1981 yılının Haziran ayında Halkın Mücahitleri ve İslam Cumhuriyeti arasında çıkan büyük krizle başlar ve nihayetine de 1983 yılında son Marksist örgütün ortadan kaldırılmasıyla kapanır. Humeyni ve yandaşları tüm liberalleri devlet iktidarından uzaklaştırır ve herhangi bir muhalif sesin yükselmesine izin vermez. Bu evrede İslam Cumhuriyeti'ne karşı muhalefet biçimi, özellikle Halkın Mücahitleri tarafından yürütülen, silahlı mücadeledir. Marksist gruplardan birkaçı da silahlı mücadeleye katılır ama muhalefetin asıl gücü Müslüman mücahitlerdir. Bu evrede ilerici güçler büyük katliamlara maruz kalır ve İslam Cumhuriyeti devrimin tüm kazanımlarını birer birer gasp eder.

Bağımsızlık yalanı: Humeyni'nin ABD ile kurduğu ilişki

Humeyni, 1978 yılında Pehlevi istibdadına karşı gerçekleşen eylemlerin önderliğini yavaş yavaş ele geçirdi. 1978 yılının ikinci yarısı büyük kitlesel eylemlere ve işçi grevlerine sahne oldu. Şah rejimi ne kadar şiddet kullansa da bu eylemleri bastıramadı. Şiddetin boyutları arttıkça eylemlerin yoğunluğu artmakta ve eylemcilerin talepleri radikalleşmekte idi. Ülkeyi saran bir halk isyanı başlamıştı ve isteği istibdadı yıkmaktı. Daha önce 1953 yılında II. Pehlevi, ABD ve Britanya desteği ile bir halk isyanını yenmiş büyük bir özgürlük hareketini önleyebilmişti. Şah yine güvendiği güçlere – özellikle ABD'ye – yöneldiğinde bu sefer büyük bir destek alamadı. Bu arada ABD'nin Tahran Büyükelçisi William H. Sullivan, ABD başkanı Jimmy Carter'a şahı korumak için 1953 darbesinden daha geniş bir işin yapılması gerektiğini ve bunun yapılmasının uygun olmadığını iletir. Pehlevi rejiminin gidici olduğunu anlayan ABD'li yetkililer, Humeyni ile ilişki kurmaya hazırlanır¹² ve yeni

11 Antikapitalist nitelendirmesi günümüzde var olan Halkın Mücahitleri Örgütü için geçerli bir tanım değil ve sadece devrimden önceki ve sonraki dönemi kapsar. Elbette bu nitelendirme örgütlerin programı ve geçmişi dikkate alınarak yapılmıştır, bazı reformist yanları göz ardı edilmiştir.

12 ABD'nin o dönemki başkanı Jimmy Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski ile Dışişleri Bakanı Cyrus Vance İran konusunda hemfikir değillerdi. Brzezinski İran şahının daha fazla güç ve şiddet kullanımı ile eylemlerin etkisini kırabileceğine ve iktidarını koruyabileceğine inanıyordu. Diğer taraftan Vance ve o dönem ABD'nin Tahran Büyükelçisi olan William H. Sullivan şiddetin işe yaramayacağına inanıyordu. Jimmy Carter'ın dış politikada insan hakları söylemlerinin en yüksek olduğu dönemde şiddetin çok doğru yansıması olmayacağına inanması da şahın

dönemin lideri ile Paris'te iletişime geçer. Durum böyle olunca şah, 1979 yılının Ocak ayında İran'ı terk etmek zorunda kaldı ve 1 Şubat 1979 tarihinde Humeyni geçirdiği 15 yıllık sürgünden devrimin lideri olarak İran'a döndü.

Humeyni, İran'a dönmeden birkaç ay önce, Irak devletinin baskısı sonucu Irak'ı terk etmek zorunda kalmış, Müslüman ülkelere gidemeyeceğini öngörüp Paris'i bir sonraki ikametgâhı olarak seçmişti.¹³ Aslında bu zorunlu gibi görülen yer değiştirme Humeyni'ye ve İran devriminin içinde yer alan İslamcı kanada yaradı.¹⁴ Böylece İran'ı saran halk isyanının yeni lideri dünya ile yakından iletişim kurma fırsatı buldu. Humeyni Paris'teki kısa ikameti sırasında (yaklaşık 4 aylık ikametinde) hem kendisini hem de lideri olduğu İslamcı hareketi dünyaya tanıtmaya çalıştı. Humeyni'nin Paris'teki ikameti sırasında yanında bulunan oğlu Ahmet Humeyni'nin anılarına göre, Humeyni Paris'te çok yoğun bir şekilde çalışmaktaydı ve her gün uluslararası basınla yaklaşık beş söyleşi veya görüşme gerçekleştirirdi.¹⁵ Bu arada Humeyni'nin başını çektiği İslamcı hareket sadece basınla görüşmedi, ABD gibi ülkelerle de görüştü. Bu görüşmeleri genellikle Paris'te Humeyni'nin etrafını saran İslamcı hareketin liberal kanadı, özellikle Özgürlük Hareketi veya Milli Cephe'den şahıslar gerçekleştirdi. Bu insanlar daha sonra yeni düzende –kısa süreliğine de olsa– önemli mevkilere sahip olacaktı.

ABD'nin Merkezi İstihbarat Teşkilatının (CIA) 2016 yılında açıkladığı belgelere göre¹⁶ devrimden hemen önce Ocak ayında ABD ve Humeyni arasında yoğun bir görüşme ve iletişim trafiği var. Bu görüşmelerde yeni düzeni kurarken iki tarafın kaygıları ve karşılıklı beklentileri ele alınmıştır. ABD'nin en önemli kaygıları ordunun bölünmesi veya feshedilmesi, komünistlerin güçlenmesi, iktidarın devir biçimi, İran'daki ABD vatandaşlarının güvenliği, ABD'nin İran'daki sermayesinin güvenliği, petrol ve ABD ile askeri ve siyasi ilişkileri olarak özetlenebilir. Diğer yandan Humeyni ve İslamcı hareketin (köktenci ve muhafazakâr liberal güçlerin) kaygıları, ordunun gerçekleştirebileceği olası darbe, ordu içindeki isyanlar ve Humeyni'nin uçağı İran hava sahasına girdiğinde uçağın güvenliği ve ABD'nin İran'ın iç işlerine olası müdahalesidir.

Bu görüşmeler sonucunda ABD, İran ordusunda olan nüfuzuna dayanarak her-

yalnız kalmasını sağladı. Ne olursa olsun şah gidiciydi ama bu durumlar istibdadının yıkılmasını hızlandırdı. Bkz. Elena Reynolds, "A New Era in American Foreign Policy: Jimmy Carter, Human Rights and Iran", *Journal of History*, cilt 4, sayı 1, makale 14, 2012.

13 چرا فرانسه مقصد هجرت امام خمینی(س) شد <https://tinyurl.com/yd8na4wl>.

14 Ahmet Humeyni'nin anıları: تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۵، ص: ۹۵-۷۲

15 A.g.e. s. 72-95.

16 Two Weeks in January: America's secret engagement with Khomeini <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-36431160>, http://www.bbc.com/persian/iran/2016/06/160601_kf_khomeini_carter_kennedy, http://www.bbc.com/persian/indepth/kf_khomeini_iranian_revolution_us.

hangi bir darbenin gerçekleşmeyeceği konusunda Humeyni'ye güvence verir.¹⁷ Karşısında Humeyni ise köktenci bir hareket olmadıkları konusunda ABD'yi ikna eder. Bu anlaşmanın ilk sonucunu geçici hükümetin üyelerinin ideolojik dağılımında görebiliriz. Bu çerçeveden bakınca geçici hükümetin genel olarak liberallerden oluşması hiç şaşırtıcı değil. Bu anlaşmanın diğer sonucunu ise bir süreliğine köktenci İslamcılarla ABD arasındaki karşılıklı müsamahada görebiliriz.

Devrimin hemen ilk günlerinde Halkın Fedaileri Örgütü'nün üyelerinden oluşan bir grup ABD büyükelçiliğini işgal etti. Bunun üzerine ABD büyükelçisi geçici hükümetin dışişleri bakanı ile irtibata geçip yardım ister. Humeyni büyükelçiliğin işgalini onaylamayınca dışişleri bakanı devrim komitesinden bir grupla büyükelçiliğe gidip işgal eylemini sonlandırmak için Halkın Fedaileri'ni ikna eder. Dışişleri bakanı ABD büyükelçisinden özür dileyip işgalin devrimin kontrolsüz güçleri tarafından yapıldığını söyler ve konsolosluktaki ABD'lilerin can güvenliğinin sağlanması için ona güvence verir.¹⁸ Bunlar Humeyni'nin bilgisi dâhilinde, hatta onun emriyle yapılır. Bağımsızlığı bir yana bırakalım İslam Cumhuriyeti aslında düşünüldüğü gibi baştan antiemperyalist bile değildi. Şu an bildiğimiz popülist söylemde kalan antiemperyalizmi de daha sonra nedenini göreceğimiz gibi belli sebeplerden dolayı doğan sadece ABD karşıtlığından ibarettir.

Geçiş dönemi: kravat ve sarıgn işbirliği

Pehlevi rejiminin son aylarında devrimci yükselişi yatıştırmak için şah son hamle olarak muhalefetten Milli Cephe üyesi Şapur Bahtiyar'ı başbakan olarak atadı. Bahtiyar hükümetinin kurulması, istibdadın verdiği çok büyük bir tavizdi. Bahtiyar radikal hareketlere uzak seküler milliyetçi bir kimliğe sahipti. Bu yolla ılımlı görünen reformist kanadın güçlenerek daha radikal kanadı uzlaşmaya zorlayacağı umulmaktaydı. Halbuki böyle bir uzlaşma için artık çok geçti. Kitleler kendi gücüne son derece güvenir hale gelmişti. Kitlelerin isteği başbakan değişikliği değildi, şahın devrilmesiydi. Kimse istibdadın yıkılmasından daha azına razı değildi. Böyle bir ortamda II. Pehlevi ile uzlaşmaya çalışan herkes, halkın desteğini yitirirdi. Böyle olunca, Bahtiyar halkın desteğini alamadı, hatta Milli Cephe'nin bile desteğini alamadı. Sonuç olarak Bahtiyar gösterileri yatıştırmakta herhangi bir başarı elde edemedi.

Tavizlere rağmen ortaya çıkan başarısızlık ordu içinde büyüyen bir huzursuzluğa neden oldu. Pehlevi yanlısı askerler Bahtiyar'a karşı darbe yapmaya hazırlanmaktaydı. Bu istek, Humeyni ile görüşmüş emperyalizm kampındaki belirsizlik nede-

17 Brzezinski'nin yardımcısı Ocak ayında İran'ın başbakanı Şapur Bahtiyar ile görüştüğten sonra hükümetin halk isyanı karşısında bir sonuç elde edemeyeceğini saptar ve Bahtiyar'ın hükûmetine karşı bir darbenin yapılmasını önerir.

18 فریدون قاسمی، جمهوری اسلامی ایران: از بازرگان تا روحانی، آچ و اس ۲۰۱۶، ص. ۴۷

niyle kimse tarafından desteklenmedi. Humeyni'nin temsilcileri Tahran'da ordu ve gizli polisle görüşmeler içindeydi. Tarafların isteği ılımlı bir hükümetin kurulması ile bir yumuşak geçişin hazırlanmasıydı. Humeyni kitlelerin isteği doğrultusunda hareket etmek zorundaydı. Böylece Bahtiyar'ın hükümeti düştü ve yerine devrimci geçici hükümet geçti. Aslında kitleler eski düzenin yıkılmasını isterken yerine sosyal adaleti, demokratik hakları ve emperyalizmden bağımsızlığı temin edecek bir düzenin kurulmasını hedeflemekteydi. Halbuki göreceğimiz gibi Humeyni bu amaçları sadece saltanatın feshedilmesi ile birkaç popülist söyleme indirgemeyi düşünmekteydi. Bu yüzden Humeyni ve yandaşları eski düzenden devralınan tüm devlet organlarını korudu, iktidarı topyekûn ele geçirmek için bazı organlara paralel organlar oluşturdu.

Humeyni Paris'te yaptığı söyleşilerde çok dikkatli davranmaktaydı. Hem görüşmelerde bulunduğu Batı ülkelerinin hem de Batı ile iyi ilişkiler kurmayı amaçlayan liberallerin endişe ve korkularını yatıştırmak için devrimden sonra herhangi bir devlet makamını kabul etmeyeceğine ve Kum'a gidip dini görevlerine devam edeceğine dair onlara sürekli güvence veriyordu. O sırada Humeyni'nin başını çektiği köktenci İslamcı kanat politik iktidar üzerinde açık bir talepte bulunamazdı. Kitlelerin büyük bir çoğunluğunun nezdinde, özellikle devrimin gerçekleşmesinde önemli rol oynayan genç kuşak içinde, sosyal adalet ve kendi kaderini tayin etme isteği çok güçlüydü. Köktenci İslamcıların ani iktidar talebi, devrimci kitleleri Humeyni'den bile uzaklaştırabilirdi. Bu yüzden kitle hareketi içinde seçeneklerini açık tutmak için köktenci İslamcılar da ılımlı bir geçişe ihtiyaç duymaktaydı.

Burada sürgün günlerinin son aylarında sürekli Humeyni'nin yanında bulunup adeta ona danışmanlık yapan Avrupa ve ABD görmüş, Batı tahsili almış muhafazakâr liberaller önemli rol oynayacaktı. Başını muhafazakâr Özgürlük Hareketi'nin çektiği ama Milli Cephe'den de bazı seküler unsurları içinde barındıran bu grup, Pehlevi istibdadından devralınan burjuva devletini ıslah edip, İslami değerleri göz önünde bulundurarak parlamenter yöntemlerle ülkeyi yönetmeyi hedeflemekteydi. Bu arada güçlü kuzey komşu Sovyetler Birliği tehdidine karşı Batı'yla iyi ilişkiler kurmayı da düşünmekteydi. Bu yüzden köktenci İslamcılar için bu liberal grup devrimden sonra geçici hükümeti kurmak için iyi bir adaydı. Böylece Humeyni Özgürlük Hareketi'nin önde gelen ismi Mehdi Bazergan'a geçici hükümeti kurma görevini verdi. Bazergan kabul edilebilir bir alternatifti. Bir yandan Humeyni ile işbirliği içindeyken diğer yandan da geçmişi itibarıyla burjuvazi kanadından bir koalisyon kurabilecek tek kişiydi.

Geçici hükümet Pehlevi rejiminden kalan devlet teşkilatlarını elinde tutarken Humeyni'nin yandaşları boş durmadı ve onun emri ile devlet organlarına paralel yeni kurumlar oluşturdu. Aralarında Beheşti, Montazari, Rafsanjani ve Hamenei

gibi güçlü figürlerin¹⁹ bulunduğu bu köktenci İslamcı kanat, Devrim Konseyi, (İslami) Devrim Komiteleri, Devrim Mahkemeleri ve Devrim Muhafızları gibi yeni kurulan paralel kurumları kontrol etmekteydi.

Devrim Konseyi başta geçici hükümetin gözlemcisi gibi var olmaktaydı. Daha sonra geçici hükümeti de içine alarak yavaş yavaş meşru sayılan politik iktidarın bir parçası olacaktı. Humeyni'nin köktenci İslamcı yandaşları bu paralel kurum dışında İCP çatısı altında da örgütlenmeye başladı. Devrim Komiteleri ise ülkenin dört bir yanında camilerde oluşan yerel örgütlenme ağıydı ve cami imamı (molla) komite üyelerini yönetmekteydi. Bu komiteler Humeyni yandaşlarının kontrolünde olan bir merkez komite çatısı altına alınmıştı. Polis teşkilatına paralel olan ve belirli iş tanımı bulunmayan bu komiteler, gerçekleştirdiği en keyfi uygulamalarıyla kökten İslamcı kanadın mahallelerdeki eli kolu idi. Humeyni, bu yerel komiteler sayesinde ülkeyi denetim altında tutmakla birlikte daha sonra mahallelerde Şeriatmedari gibi önemli başka dini liderlerin etkisini de ortadan kaldıracaktı. Bunun dışında ülke genelinde kontrolün tamamen sağlanması için Humeyni her ile kendi temsilcisi olacak bir imam atadı. İleride bu imamlar vali kadar güçlü bir figür olacaktı. Üçüncü önemli paralel yapı olan devrim mahkemeleri ise başta Pehlevi rejiminden kalan saltanatçı yetkilileri yargılamak için ortaya çıkmıştı ama gün geçtikçe devrimcileri de karşı devrimci olarak yargılayıp cezalandırma görevini de yerine getirecekti. Bu kurumlar giderek güçlenip köktenci İslamcılarının adım adım iktidarı ele geçirmesini sağlayacaktı. Geçici hükümet aslında köktenci İslamcılarının iktidarı ele geçirmesi için bir örtüydü.

Zorunlu tesettüre karşı 8 Mart eylemleri

Devrimden sonra Humeyni ve İCP'nin gerici politikalarına ilk ciddi tepki kadınlardan geldi. Devrimden hemen sonra Humeyni önderliğindeki köktenci İslamcılar gerici toplumsal politikalarını uygulamaya başladı. O dönemde Humeyni'nin karizmasına karşı koymak zordu; aştığı aştık keştiği keştikti.²⁰ İlk gerici saldırıda Humeyni bir emirle II. Pehlevi döneminde yasallaşan Aile Koruma Kanunu'nu fesa hetti. Böylece erkeklerin ikinci eş edinme teşebbüsüne birinci eşten izin alma gibi zorunluluklar getiren ve hatta erkeğin ikinci eş edindiği takdirde kadına boşanma hakkını öngören yasa, devrimin ikinci haftasında kaldırıldı. Bu saldırılara karşı kadınlar, devrimin de ortaya çıkardığı fırsattan yararlanarak, örgütlenmeye başladı.

19 Devrimin başında bu isimlerin bazıları sadece köktenci İslamcı kesim arasında önemli bir konuma sahipti. Bu gruptan istibdadın kurulmasını görece kadar uzun yaşayacak olanlar giderek daha da güçlenecek ve İslam Cumhuriyeti'nin önemli şahsiyetleri olacaktı.

20 Maalesef hem sosyalist örgütler hem de diğer seküler ve laik güçler bu bahaneye sığınıp kendi hatalarını örtbas etmeye çalışır. Halkçılığın bir yansıması olan bu tür kaderci düşünce bu grupların politik zaafını sergilemektedir.

Bu dönemde en az iki önemli kadın örgütü ortaya çıktı. İlki Halkın Fedaileri'ne yakın Kadınların Ulusal Birliği'ydi. İkincisi ise bağımsız Marksistlerden oluşan, politik oluşumlara yakınlığı bulunmayan Kadın Özgürlüğü örgütüydü. Bu örgütler 8 Mart eyleminin örgütlenmesinde önemli rol oynadı.

Humeyni 7 Mart 1979 tarihinde bir konuşmasında devlet dairelerinde çalışan kadınlara tesettürü zorunlu kıldı. Ertesi gün memur kadınlar işyerlerine giremeü di. Böylece kadınlar işyerleri önünde oturma eylemleri başlattı.²¹ İslamcılar kadınların eylemlerine saldırdı.²² 8 Mart yürüyüşleri dolayısıyla büyüyen bu eylemler Humeyni'nin kişisel karizmasına karşı koyan ilk ciddi hareketti. Buna rağmen 9 Mart'ta kadınların hakimlik yapma hakkı ortadan kaldırıldı ve 11 Mart'ta tesettür zorunlu kılındı. Tahran bir hafta boyunca eylemler ve yürüyüşlere şahitken buna sessiz kalan tüm ilerici güçler ve aydınlar, kadınları haklı mücadelelerinde yalnız bıraktı. Devrimci grupların ilerici kanadı sayılabilecek sosyalist gruplardan da çok anlamlı bir destek gelmedi. Sosyalist sol ile birlikte başka seküler/laik gruplar için devrim sonrası ortamda kadınların özgürlüğünün tartışılması ve örtünme gibi durumlarda seçim haklarının olması anlamsız bir gündemdi. Özellikle sosyalist sol için kadınların talepleri ulusal ve antiemperyalist mücadelenin yanında önemsizdi. Bunun üzerine köktenci İslamcılar, toplumun ahlakını bozmak için, emperyalizm tarafından İran üzerinde oynanan bir oyunun sembolik temsili olarak hicapsız kadın tasvirini kullanacaktı. Bu koşullar altında devrimci kitleler devlet yapısının temel taşıını belirleyecek önemli bir referanduma gitti.

İslam cumhuriyeti referandumu

Devrimden daha iki ay bile geçmemişti ki bir referandum gerçekleşti ve hiçbir bilgi verilmeden kurulacak düzenin biçimi halk oylamasına sunuldu. Bu referandumda kitleler, eski rejimin İslam cumhuriyetine dönüşüp dönüşmemesine karşı, evet veya hayır oyu kullanacaktı. Hâlbuki onlar zaten eski rejimi yerinden edip temellerini yıkmıştı. Doğal olarak eski rejimden yana oy kullanmayacak, yeni rejime oy vermek zorunda kalacaktı.

Bu referandumun belirgin özelliği, İslam cumhuriyetinin tanımlanmamış olmasıydı. Humeyni "İslam cumhuriyetinde herkes hakkını elde edecektir" diye anlatıyordu. Bir gazetecinin "İslam cumhuriyeti nedir?" sorusuna referandumu gerçekleştiren başbakan Bazergan²³, "güzel bir şeydir" deyip devamında "kadın hakları

21 Haiden Moghadassi, "Troubled relationship: women, nationalism and the left movement in Iran", Ed. Stephanie Cronin, *Reformers and Revolutionaries in Modern Iran. New Perspectives on the Iranian Left*, içinde, New York: Routledge 2004, s. 209.

22 فريدون قاسمی، ص. ۱۴

23 Bazergan İslam Cumhuriyeti yerine Demokratik İslam Cumhuriyeti'ni önermişti. Bu öneriye Humeyni sert çıkınca geçici hükümet bu önerisinden geri adım atmak zorunda kaldı.

güvence altına alınacaktır” yanıtı veriyordu. Ortada İslam cumhuriyetinin tanımı yokken onu seçmek zorunda bırakılan halksa mecburen evet oyu kullandı. Resmi açıklamalara göre, halkın %98 oranındaki katılımının sonucunda, sandıklardan %99 evet oyu çıktı.

Adım adım istibdat yeniden kurulurken henüz önemli bir itiraz ortaya çıkmamıştı. 8 Mart hareketini küçük burjuva talebi olarak nitelendiren Marksistler, İslam cumhuriyetinin tanımının belirsizliğinden dolayı referandumu boykot etti. Bunu Marksist solun tüm güçleri yapamadı, Tudeh Partisi kurulacak yeni rejime tam desteğini verdi. İslamcı gruplardan Halkın Mücahitleri şartlı evet dedi. İslam cumhuriyetinin belirsiz içeriğinden dolayı şartlı evet kullanan örgüt, halkın çıkarları ileride güvenceye alınırsa tam destek vereceğini, aksi takdirde evet oyunu geri alacağını açıkladı. Başbakan liderliğindeki liberal İslamcılar, zaten geçici hükümetin içindeydi. Başta salt cumhuriyetin yeterli olduğunu söylese de karizmatik liderin “İslam olmazsa olmaz” cevabından sonra hemen Humeyni’ye uymuştu. Bunlara rağmen referanduma karşı hiçbir kitlesel itiraz ortaya çıkmadı. Bu yüzden iktidar referandumu boykot eden gruba %2 lakabı taktı. Bu zayıf itiraz köktenci İslamcı kesimi cesaretlendirdi. İktidarı bilfiil ele geçirmiş İCP “devrim yapan halkın referanduma başvurması gerekmez” diyordu. Yani referandumun yapılması bu kesimin ne kadar demokrat olduğunu göstermekteymiş. Aslında devrim lideri olarak ülkeye dönen popülist Humeyni’ye karşı kitleleri örgütlemek kolay olmayacaktı ama ortaya çıkan fırsatlar da daha önce 8 Mart’ta olduğu gibi kaybedilmekteydi.

Artık İslam cumhuriyetinin temeli atılmıştı. Kurulacak İslam cumhuriyetinin İslami anayasası olmalıydı. Bu anayasayı hazırlama işi Uzmanlar Meclisi’ne bırakıldı.²⁴ Ağustos ayında Uzmanlar Meclisi²⁵ seçimleri gerçekleşti. Bu seçimler Humeyni yandaşlarının kontrol ettiği kurumların nezareti altında yapıldı ve doğal olarak çoğu Humeyni yandaşı bu meclisin üyesi olarak seçildi.²⁶

Kürdistan ve Türkmen Sahra ayaklanması

Kadınların zorunlu tesettüre karşı sergilediği direnişten sonra başka bir ezilen grubun, yani Fars olmayan etnik grupların, direnişi başladı. Devrimden umduklarını bulamayan azınlıklar huzursuzluk sesini yükseltti. Devrimin hemen ardından

24 Humeyni daha Paris’te iken liberalleri bir anayasa taslağı hazırlamakla görevlendirmişti. Doğal olarak o anayasa Humeyni ve yandaşlarının arzu ettiği bir düzeni tam olarak yansıtmamaktaydı. Bu yüzden Uzmanlar Meclisi yeni anayasa hazırlığı için görevlendirildi.

25 Uzmanlar Meclisi sonralar sadece dini lideri seçen ve işlerini denetleyen yaşlı din adamları kulübüne dönüştü.

26 Ervand Abrahamian, *A History of Modern Iran*, Cambridge, Cambridge University Press 2008, s. 163.

Kürtler özerklik isteği ile ayaklandılar. Eski rejimin aynı merkezîyetçi zihniyetini taşıyan yeni rejim buna müsaade etmeyince Kürdistan'da uzun süren bir savaş başladı. Savaş hızla büyüdü. Humeyni'nin emri ile hava kuvvetleri bile savaşa katıldı. Bu savaşta iki taraftan da yüzlerce kişi öldü. Devrim Konseyi Kürdistan Demokrat Partisi'ni yasa dışı bir örgüt olarak tanımladı ve partinin dış güçlere dayanarak İran'ı bölmeye çalıştığını açıkladı.²⁷ Devrimden sonra kurulan Devrim Muhafızları ilk cinayetlerini Kürdistan'da gerçekleştirdi ve ayaklanmayı bastırmak için köylere ve şehirlere büyük saldırılar gerçekleştirdi. Kürdistan'daki ayaklanma o ara bastırılmış gibi görünse de bölgedeki savaş uzun süre devam etti. Kürtlerin mücadelesi bu kez solun bir kısmının desteğini aldı. Daha sonra dini istibdat merkezdeki sol örgütleri ortadan kaldırmaya başladığında Kürdistan bu grupların sığınağı haline gelecekti.

Bu arada bir direnişin sesi de Türkmen Sahra'dan geldi. Devrimden hemen sonra İran'ın kuzeydoğusunda Türkmenler'in yoğunlukta yaşadığı bölgede Türkmen Halkı Konseyi kuruldu. Bu konsey toprak ağalarının topraklarını köylüler arasında dağıtmaya başladı ve tüm Türkmen köylerinde köylü konseyleri kurdu. Bölgedeki Halkın Fedaileri üyeleri de Türkmen Halkı Konseyi ile birlikte hareket etti. Bir iki ay içinde Devrim Muhafızları burada da savaş çıkarmayı başardı ve Türkmenlerin örgütlü mücadelesine saldırdı. Merkez güçleri iki farklı savaşla bu bölgede kontrolü kurmayı başardı. İkinci savaş devrimin birinci yıl dönümünden sonra gerçekleşti. Bu sefer Halkın Fedaileri ve Türkmen Halkı Konseyi özerk Türkmen Sahra'yı kurma hedefi ile ayaklanma başlattı. Bu ayaklanma da Devrim Muhafızları tarafından bastırıldı. Kürdistan ve Türkmen Sahra dışında Belucistan ile Arapların yaşadığı bölge olan Huzistan'da da toprak dağılımı ve etnik haklar çerçevesinde yükselen talepler oldu. İslam Cumhuriyeti şiddete başvurarak bu talepleri bastırdı.

Muhafif basına saldırı

Ağustos ayının başında *Ayandegan* isimli bir dergide çıkan bir yazı Humeyni'yi rahatsız edince gazete devrim savcılığı tarafından kapatıldı. Bu *Ayandegan* dergisine gerçekleşen ilk saldırı değildi. Daha önce din karışıklığı bahanesiyle bu dergi saldırı ve tehditlere maruz kalmıştı. *Ayandegan* kapatıldıktan sonra birkaç gün içinde Tahran'da sol ve seküler gruplar tarafından büyük bir yürüyüş örgütlendi. Yürüyüş sopalı grupların saldırısına uğradı ve yüzlerce insan yaralandı. Bu yürüyüşün hemen sonrasında aralarında sosyalist örgütlerin yayın organlarının da bulunduğu çoğu demokratik haklar çerçevesinde faaliyet gösteren yirmiden fazla gazete ve dergi devrim savcılığı tarafından kapatıldı. Basına yönelik gerçekleşen bu saldırı tepkilere sebep olunca Humeyni demokratik hak ve özgürlükler hakkındaki unu-

27 فریدون قاسمی، ص. ۳۵-۴۱

tulmaz konuşmasını yaptı. Humeyni 19 Ağustos 1979 tarihli konuşmasında, eğer ilk günden itibaren basının kalemini kırıp, partileri kapatıp, bu partilerin yöneticilerini cezalandırıp, her yerde dar ağaçları kurup, büyük bir temizlik yapsalardı bu zahmetlerle karşılaşmayacaklarını söyledi ve yaptığı bu hatadan dolayı tövbe etti.²⁸ Konuşmadan sonra basın mensuplarına geniş bir saldırı başladı ve zaman içinde onlarca basın mensubu tutuklandı veya idam edildi. Kitleleri ve siyasi örgütleri uyardırması gereken bu önemli gelişmeler eşliğinde ülke yeni anayasa referandumuna hazırlanıyordu.

4 Kasım 1979 ABD büyükelçiliği rehine krizi

Geçici hükümet devrimin ilk aylarında sürekli İran İslam Cumhuriyeti ve ABD arasında kalıcı ilişkiler kurmaya çalışmaktaydı. Hatta Bazergan'ın aracılığıyla Humeyni bir ABD temsilcisi ile görüşecekti. Burada ABD'de gelişen bir olay bu gelişmeleri bozdu. İlk önce Mayıs ayında ABD Senatosu devrimden sonraki idamlardan dolayı İran'ı kınayan bir önergeyi kabul etti. Bu önerge şaha yakın iki senatör tarafından hazırlanmıştı. Bu olaydan sonra Humeyni'nin yandaşlarıyla sol grupların baskısı sonucunda Bazergan bu kınamayı İran'ın iç işlerine bir müdahale olarak tanımladı ve ABD'nin yeni büyükelçisinin kabul edilmeyeceğini açıkladı. Bunun üzerine ABD'de şahın güçlü destekçileri ABD ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki ilişkiyi daha da gerginleştirmek için yeni bir adım daha attı. Bu grup sağlık tedavisi için şaha vize vermek üzere ABD başkanı Jimmy Carter'a baskı uygulamaya başladı. Bu ABD yetkilileri arasında bir krize sebep oldu. ABD dışişleri bakanı şaha vize verilmesine karşıydı. Bakanlığa göre bu olay, geçici hükümete baskıyı artırmak isteyen köktenci İslamcılarının elini rahatlatacaktı. Diğer yandan ulusal güvenlik danışmanı Brzezinski'ye göre ABD iktidarını sergilemek ve eski bir müttefğine vefakârlığını göstermek için şahı kabul etmeliydi. Bu düşünceye eski ABD dışişleri bakanı Henry Kissinger ile David Rockefeller gibi şahın güçlü arkadaşları da destek verdi.²⁹ Sonunda Carter şahın ABD'ye girişini kabul etti. Bu gelişme doğal olarak İran'da herkese ABD'nin eliyle gerçekleşen 1953 darbesini ve şahın tekrar İran'a dönüşünü hatırlatmaktaydı.

Sol gruplar geçici hükümete baskıyı artırdı. ABD büyükelçiliğine yakın sokak ve caddelerde sol örgütler her gün eylem ve yürüyüş gerçekleştirmekteydi. Solun antiemperyalist söylemi yayıldı ve ülkenin en önemli konusu haline geldi. Bu sırada kendilerine İmanın İnzindeki Öğrenciler diyen bir grup, oluşan ortamdan yararlanarak ABD büyükelçiliğini işgal etti. Humeyni başta işgal eylemine sıcak bakmasa da geçici hükümeti zayıflatacak bu hareketten yandaşlarının yararlanabileceğini görünce öğrencilere desteğini açıkladı. Humeyni, ABD büyükelçiliğinin işgalini ikin-

28 فریدون قاسمی، ص. ۳۴-۳۵

29 فریدون قاسمی، ص. ۴۷-۴۹

ci devrim olarak andı. Hatta Şubat devriminden daha da büyük bir devrim olduğunu ilan etti ve ABD'den şahı İran'a geri göndermesini istedi. Bu olaydan iki gün sonra Bazergan başbakanlıktan istifa etti. Artık köktenci İslamcı kanat en antiemperyalist propaganda malzemesine sahipti. Böylelikle elinde bir tek antiemperyalizm söylemi olan sol gruplar bu cepheyi tamamen popülist İslamcılara kaybetti.

Anayasa süreci

Bazergan'ın istifasından sonra Humeyni ülkenin yönetimini Devrim Konseyi'ne bıraktı ve geçici hükümet birkaç değişiklikle Devrim Konseyi'nin içine alındı. Geçici hükümette daha önce bakan yardımcısı olarak görev alan Rafsancani ve Hame-nei gibi Humeyni yandaşları bakan olarak atandılar. Devrim Konseyi'nin önünde şimdi üç önemli görevi vardı. İlk önce yeni anayasa için referandum gerçekleştirecekti. Sonra cumhurbaşkanlığı seçimleri için ve nihayetinde meclis seçimleri için hazırlık yapacaktı.

Devrim Konseyi ilk görevini Humeyni'nin istediği gibi tamamladı. İslam cumhuriyeti referandumundan sonra Humeyni ve yandaşları yeni anayasanın kabulü ile istibdadı yeniden kurmak için önemli bir adım daha atmış olacaktı. Köktenci İslamcıların kontrolünde olan Uzmanlar Meclisi yeni anayasayı hazırlamıştı. Sözde devrimci bu anayasa velayet-i fakih tanımı altında siyasal gücü tamamen dini liderin ellerine sunmaktaydı. Bu tasarı Kasım ayında referanduma sunulacaktı.

Bu anayasa Humeyni'yi dini lider, büyük fakih, devrimin yol göstericisi, İslam cumhuriyetinin kurucusu ve yoksulların ilham kaynağı olarak tanımlamaktaydı. Humeyni ömür boyu dini lider olarak tanımlanırken Humeyni'den sonraki dini lideri Uzmanlar Meclisi seçecekti. Tüm siyasal ve dini gücü Humeyni'nin ellerinde bırakan bu anayasa istibdadın derinleşmesini sağlayacak yeni kurumlar da tanımlamaktaydı. Örneğin öngörülen Anayasa Koruyucu Konseyi, seçme ve seçilme hakkını yeni elde eden İranlı kitleleri bu haktan mahrum bırakacaktı. Zira bu konsey meclisin yasama işlerine nezaret dışında seçimlere aday olan kişilerin salahiyetini de onaylayacaktı. Bu konseyin 12 üyesinden fıkh alimi olan altı üyesi İran İslam Cumhuriyeti'nin lideri tarafından atanacaktı. Anayasa, II. Pehlevi'nin bile hayal edemediği gücü Humeyni'ye bağışlamaktaydı.

Kürdistan ayaklanmasının sert bir şekilde bastırılması, muhalif basına olan saldırı ve gerçekleşen başka antidemokratik uygulamalardan sonra solun bir kısmı İslam Cumhuriyeti'yle çizgilerini ayırmaya başladı ve anayasa referandumunu boykot etti. Lakin bunca olanlara rağmen Halkın Fedaileri'nin büyük bir kısmı ile Humeyni ve yandaşlarından herhangi bir desteği esirgemeyen Tudeh yeni anayasaya evet dedi. Halkın Mücahitleri daha önce kullandığı evet oyunu geri alıp yeni anayasayı muteber saymadı. Ama anayasa referandumuna tek şiddetli tepki bir diğer etnik bölgeden yani Azerbaycan'dan ve onun en büyük şehri Tebriz'den geldi. Daha

önceki referandumda evet oyu kullanan Halk-ı Müslüman Partisi, vilayet-i fakih maddesine karşı çıkarak yeni rejimle silahlı çatışmaya geçti ama bu itirazlar, geniş kitlesel destek bulamayınca devrim muhafızlarınca bastırıldı.

Referandumdan sonra başlayan süreç muhalif güçleri temizleme süreci olarak tarihe geçecekti. İlk önce muhalefeti açıkça ilan eden gruplar temizlenecekti. Daha sonra ise İslam Cumhuriyeti'ne destek veren Tudeh veya Halkın Fedaileri-Çoğunluk gibi sol ve seküler gruplar tasfiye edilecekti. Böylece devrimden önce var olan istibdat daha da gerici zihniyetle varlığını sürdürecekti. Birkaç siyasi örgütün eylemleri ve hatta silahlı mücadele girişimleri de kitlesel destek bulamayınca hunharca bastırılacaktı.

Muhalefetin bastırılması

Sözde devrimci anayasa, Humeyni'yi yaşadığı süre boyunca dini lider olarak kitlelere dayattı. Bunun yanı sıra iktidarın İCP'nin elinde kalması için gereken devlet organlarının inşasını sağladı. İstibdadın yeniden inşası için adımlar tek tek atılmıştı ve artık muhalefetten kurtulma zamanı gelmişti. Bunlara ek olarak İranlı kitleleri bir kötü olay daha beklemekteydi. 1980 yılının Ağustos ayında Saddam'ın emriyle Irak ordusu İran'a saldırınca uzun sürecek bir savaş başladı. Humeyni bu savaşı Allah'ın rahmeti olarak tanımladı. Zira iktidarı tekelinde bulundurmak isteyen kesim savaşın yarattığı olağanüstü durumdan yararlanarak muhalefeti daha koalaştıracaktı.

Referandum sonrası İCP ve muhalefet arasındaki ilişki giderek gerginleşmişti. Bu gerginlik 1981 yılının Haziran ayında Halkın Mücahitleri ve İslam Cumhuriyeti arasında çıkan büyük krizle doruğuna ulaştı ve silahlı çatışmaya dönüştü. Humeyni ve yandaşları, liberaller dâhil tüm muhalif gördükleri kişi, örgüt ve kuruluşu devletin güç mekanizmasından uzaklaştırıp herhangi bir muhalif sesin yükselmesine izin vermedi. Daha sonra 1983 yılında son Marksist örgütün ortadan kaldırılmasıyla toplumsal muhalefeti İran'ın politik arenasından tamamen sildi.

Bu dönemde İslam Cumhuriyeti tüm muhalefete karşı bir savaş açmış olsa da en belirleyici çatışma İCP ve Halkın Mücahitleri arasında yaşanır. Marksist gruplardan birkaçı da silahlı mücadeleye katılır ama muhalefetin asıl gücü Müslüman mücahitler idi. Bu dönemde ilerici güçler büyük katliamlara maruz kalır ve İslam Cumhuriyeti devrimin tüm kazanımlarını birer birer gasp eder.

Halkın Mücahitleri ve İslam Cumhuriyeti

Halkın Mücahitleri bazı Marksist gruplar gibi İran'ın devrimden sonraki durumunu 1917 Şubat (Rusya) devrimine benzetmekteydi. Burada iki yol ayrımı vardı, ya burjuvaziye giden liberal demokratik bir yol seçilecekti ya da işçi sınıfı özgürlüğü için devrimci demokratik bir yol. Bu bir somut analiz olabilirdi ama bu tahlili

pratiğe dökmek için adım atmak gerekmekteydi.

Halkın Mücahitleri başta hem geçici hükümet ve hem köktenci İslamcı kanat tarafından övgüyle anılırdı. Marksist Halkın Fedaileri'nin geniş kahramanlık destanlarına karşı İslamcıların da kendilerine özgü kahramanlık destanlarına ve devrim şehitlerine ihtiyacı vardı. Bu yüzden bu övgü, aslında mücahitlerin Pehlevi rejimine karşı verdiği mücadeleyi sömürmekten başka bir şey değildi. Bu yüzden bazı üniversite, hastane ve okula şehit mücahitlerin adı verildi.³⁰ Sadece bu değildi tabii, birkaç mücahit çok yüksek olmasa da bazı önemli mevkilere atandı.

Halkın Mücahitleri devrimin ilk aylarında geçici hükümet ve Devrim Konseyi'nin ikili iktidarı döneminde hiçbir tarafa yaklaşmadı. Ne kadar geçici hükümetteki bazı isimlere yakınlıkları olsa da burjuvaziyi temsil eden bu yapıya yakın durmak devrimci kitlelerin nezdinde onların itibarını zedeleyebilirdi. Böylece Halkın Fedaileri ve Peykar gibi hızlı büyüyen ve geniş bir şekilde örgütlenen antikapitalist ve antiemperyalist örgütlerin yanında onların eli boşta kalabilirdi. Halkın Mücahitleri ne kadar devrimden önce kendi içinde Marksizmle hesaplaşmış olsa da hâlâ sınıf temelli bir toplum analizine sahipti. Mücahitler kitlelere kendilerini İran toplumunu kökten dönüştürmek isteyen bir örgüt olarak tanıtmıştı. Bu yüzden örgütlenmek için devrimle yaranmış tarihi fırsatı kaçırmak ve kitlelerin önderliğini sosyalistlere kaybetmek istemiyordu. Diğer yandan mücahitler, Humeyni'ye yaklaşmanın ona biat etmek anlamına geldiğini de biliyordu. Bu da onlar için örgüt bağımsızlığının kaybı demektir. Bunun yanı sıra örgüt ne kadar İslami bir toplum kurma hayaliyle mücadeleye çıkmış olsa da Humeyni ve onun köktendinci yandaşlarının yanında durmak onların laik duruşuna da tersti. Örgüt bu ikilem içinde devrimi karşıladı.

Halkın Mücahitleri devrime sadece bu ikilemle başlamadı; belki devrimin en önemli günlerinde iki tarafa açık açık karşı çıkmaktan da çekindi. Devrimin ilk günlerinde (Şubat'ın sonunda) Halkın Fedaileri Tahran'da büyük bir eylem düzenleyip toprak reformunu, hükümette işçilerin temsil edilmesini, sansürün sonlandırılmasını ve silahlı kuvvetlerin feshedilmesini isterken Halkın Mücahitleri sessizce bu olayların yanından geçti. Daha sonra Mart ayında Ulusal Demokratik Cephe adı altında geniş bir koalisyon çağrısına da cevap vermedi. Kadınların zorunlu tesettüre karşı direnişine ses vermemek bir yana, emperyalizmin böyle böbülcü konuları sömürdüğünü iddia etti. *Ayandegan* dergisine yönelik gerici saldırılara sessiz kaldı. İslam cumhuriyeti referandumunu boykot çağrısına katılmadı. Toprak reformu, bölgesel özerklik ve kültürel hak talebiyle ayaklanan Kürt, Türkmen, Arap

30 Dini istibdat kurulunca bu kurumların adı tekrar değiştirildi ve bunlara ya eski isimleri veya başka yeni isimler verildi. İsmi değişmeyen nadir kurumlardan biri Tahran Şerif Teknik Üniversitesi'dir. Bu üniversite adını mücahit Şerif Vagefi'den alır. Şerif Vagefi, Pehlevi döneminde örgüt içindeki Marksizm tartışmasında ve büyük temizlikte Marksist kanat tarafından öldürülmüştü. Bu yüzden olsa gerek ki İslam Cumhuriyeti adını değiştirme zahmetini üstlenmedi.

ve Belucileri emperyalizmin oyununa gelmek ve bölücülükle suçladı. Bu talepleri dillendirdiği için Halkın Fedaileri'ni de kınadı. Hatta kitlesel 1 Mayıs eyleminde kendi ayrı yürüyüşünü düzenledi. Yargı bağımsızlığını korumak için Hukukçular Derneği'nin örgütlediği kampanyaya destek vermedi. Anayasaya karşı çıkan Halk Müslüman Örgütü'nü de emperyalizme karşı var olan birliği bozduğu için kınadı.³¹ Bunlara rağmen Halkın Mücahitleri'nin üyeleri ara sıra Devrim Komitesi üyeleri tarafından tutuklanıyor³² veya örgüt ofisleri Humeyni yandaşları olan hizbullahiler tarafından basılıyordu. Sadece bu durumlarda örgüt Humeyni yandaşları ile karşı karşıya geliyordu ama bunlar da çok büyük bir sıkıntı yaratmamaktaydı. Halkın Mücahitleri, Uzmanlar Meclisi seçimlerinde aktifti ama seçim kampanyalarına köktenci İslamcı kanadı zorlamayacak bir şekilde katıldı.

Humeyni ve yandaşlarının siyasal iktidarı tekeline alma politikasından bu uzlaşıcı tavrın çok uzun sürmeyeceği belliydi. Humeyni anayasa referandumunda tüm iyi Müslümanları oy vermeye davet etti. Buna rağmen Halkın Mücahitleri referandumu boykot etti ve böylece ilk kez köktenci İslamcı kanada karşı keskin bir tavır sergiledi. Bunun üzerine Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde örgüt Mesut Recevi'yi (mücahitlerin en önemli liderlerinden birini) aday göstermeye çalıştı. Örgüt, seçim kampanyası için Halkın Fedaileri'nin programını andıran 12 maddelik bir program yayımladı. Program emperyalizme karşı birlik ve ulusal bağımsızlık, kişisel ve toplumsal özgürlük, farklı uluslara ve mezheplere eşitlik, kadın ve erkek arasında mutlak eşitlik, köylüler için toprak, işçiler için iş, herkese eşit eğitim barınma ve sağlık hakları, keyfi uygulamaları kınama, devrimci ve sömürge karşıtı hareketlerle dayanışma gibi çeşitli toplumsal meseleleri ele almaktaydı. Recevi örgüte yakın kuruluş ve dernekler dışında Halkın Fedaileri ve Ulusal Demokratik Cephe dâhil çoğu seküler veya laik muhalif parti, örgüt ve kuruluşun desteğini topladı. Halkın Mücahitleri bir anda kendini tekerci köktenci iktidara karşı en büyük alternatif olarak buldu. Lakin Humeyni "anayasayı reddeden biri o anayasaya sadık kalamaz" diyerek Recevi'nin adaylığını engelledi.³³

Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Milli Cephe geleneğinden gelen Devrim Konseyi üyesi, bağımsız aday Ebulhasan Beni Sadr kazandı. Bu seçimlerde İCP'nin desteklediği aday çok büyük bir oy farkı ile üçüncü oldu. Bu aslında Halkın

31 Ervand Abrahamian, *Radical Islam: Iranian Mojahedin*, Londra: I.B. Tauris & Co Ltd, 1989, s. 186-197.

32 Haziran ayında Halkın Mücahitleri'nin önde gelen isimlerinden biri Tahrân'da Devrim Komitesi tarafından tutuklanır. Örgüt, üyesinin tutuklanma sebebini Sovyetler Birliği'nin büyükelçisi ile söyleşi yapma olarak açıkladı. Bunun üzerine sol ve seküler örgüt ve kuruluşlar tutuklu mücahidi destekleyerek serbest bırakılmasını talep etti. Mücahitler irtibat yollarını kullanarak üyelerinin serbest bırakılmasını bekleyecekti ama ne yazık ki bu kişi de daha sonra hapisshanede idam edilecekti.

33 Ervand Abrahamian, *Radical Islam: Iranian Mojahedin*, a.g.y., s. 198.

Mücahitleri için kötü bir sonuç değildi.³⁴ Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Halkın Mücahitleri meclis seçimleri için geniş hazırlık yaptı. Örgüt 127 kişilik bir listeyle seçimlere katıldı ve bunun yanında 13 bağımsız da destek verdi. Meclis seçimleri iki aşamalıydı ve mücahitler ilk aşamada İCP'yi endişelendirecek kadar iyi sonuçlar aldı. Örgütün üyelerinden hiçbiri doğrudan meclise girmek için hak kazanmasa da birçok yerde ikinci aşamada tekrar yarışmak için yeterli oyu topladı.³⁵

Bu arada Humeyni, 21 Mart 1980 tarihli yeni yıl (Nevruz Bayramı) konuşmasında halkı seçimlere katılmaya davet ederken onlardan iyi Müslümanlara oy vermelerini istedi. Marksizm'le İslam'ı karıştıranların yaratacağı tehlikeye karşı halkı uyardı ve münafıkların³⁶ kâfirlerden daha tehlikeli olduğunu söyledi. Bu konuşmaş dan sonra hizbullahiler Halkın Mücahitleri'nin ofislerine seçim kampanyalarına ve üyelerine saldırmaya başladı. Bu saldırılarda üç kişi öldü ve yüzlerce kişi yaralandı. Bunlara rağmen örgüt hâlâ Humeyni'ye İran'ı ABD emperyalizmi ve 2500 yıllık saltanattan kurtaran sayın baba diye hitap ediyordu.³⁷

Meclis seçimlerinin ikinci aşamasına geçmeden Humeyni ve yandaşları, bu alanı da ele geçirme amacıyla, üniversitelerden (bazen üçüncü devrim olarak andıkları) kültürel devrim adı altında muhalefeti temizlemeye kalktı. Üniversiteler genelde seküler/laik muhalefetin en güçlü olduğu kamu kuruluşuydu. Üniversiteler bir nevi seküler/laik muhalefetin irticaya karşı örgütlenme alanıydı. Böylece üniversiteler belirsiz bir tarihe kadar kapatıldı.

Meclis seçimlerinde Tahran'dan ikinci aşamaya kalmayı başaran Recevi, daha önce cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aldığı desteklere ek olarak Tudeh ve bazı Milli Cephe liderlerinin de desteğini almayı başardı. İkinci aşama Mayıs ayında yapıldı. Bu geniş desteğe rağmen ne Recevi ne de örgütün Tahran dışı illerdeki diğer üyeleri açıklanan şaibeli seçim sonuçlarıyla meclise giremedi. Hatta Bazı bölgelerde seçim sonuçları muhalefetin maruz kalacağı büyük katliam sonrasına kadar açıklanmadı bile.³⁸ Şaibeli seçim sonuçlarına birçok seküler gruptan itirazlar yağdı. İCP'nin tekeli tavrını kınayan şekilde Humeyni'ye mektuplar yazıldı ama hiçbir sonuç alınamadı. Halkın Mücahitleri, son değerlendirmesinde İran İslam Cumhuriyeti'nde muhalefetin barışçıl yollarla çalışmasına izin verilmeyeceği yolunda bir kararı kabul etti.³⁹

Meclis seçimlerinden sonra Halkın Mücahitleri ve İslam Cumhuriyeti arasında

34 Halkın Mücahitleri'nin yönetim kadrosundan bazı isimler açıktan olmasa da seçimlerde Beni Sadr'a olan meyillerini bildirmişti.

35 Ervand Abrahamian, a.g.y., s. 198-199.

36 Daha sonra İran İslam Cumhuriyeti edebiyatında münafıklar tanımı Halkın Mücahitleri için kullanılacaktır.

37 Ervand Abrahamian, a.g.y., s. 198.

38 A.g.e., s. 202.

39 A.g.e., s. 205.

ipler tamamen koptu ve çatışmaları kaçınılmaz hale geldi. İCP, mücahitleri açıkça münafık kâfir ve aynı zamanda ABD'nin, Sovyetler Birliği'nin ve uluslararası Komünist Yahudi fitnenin ajanları olarak ilan etmekteydi. Halkın Mücahitleri de İCP'yi iktidarı tekeline alma, devrimi çalma, demokratik hakları ezme ve tek partili faşist diktatörlük kurma planları ile suçlamaktaydı. Humeyni ve yandaşları mücahitlerin ofislerini kapattı, gazetelerini yasa dışı ilan etti, gösterilerine yasak getirdi ve bazı örgüt liderlerine tutuklama emri çıkardı. Halkın Mücahitleri yavaş yavaş yer altına çekilmeye başladı. Bir yandan da 1981 yılının baharında cumhurbaşkanı Beni Sadr da İCP'yi tekellikle suçlamaya başladı ve bu partinin demokrasi için bir tehlike olduğunu söyledi. Cumhurbaşkanı da halkı tiranlığa karşı direnmeye çağırdı.⁴⁰

Meclis seçimleri sonrası Halkın Mücahitleri geniş bir örgütlenme çabasına girmişti. İşçi ekiyle yayımlanan örgütün çıkardığı *Mücahit* gazetesi 500 bini aşan bir sayıyla dağıtılmaktaydı. Yeni örgüt evleri oluşturup gerillalarını silahlandırdı. Örgüt bir yandan da Humeyni⁴¹ ve yandaşlarının keyfi uygulamalarından huzursuz olan Beni Sadr'a yaklaştı. Halkın Mücahitleri İslam Cumhuriyeti'ne karşı geniş bir propaganda başlattı. Halkın geçim sıkıntılarına odaklanarak İCP'yi yolsuzlukla suçladı.⁴² Örgüt daha önce ses çıkarmadığı ve yanından sessizce geçtiği tüm sorunları bir bir dile getirip bunların üzerinden büyük bir İslam Cumhuriyeti karşıtı propaganda yapmaya başladı. Buna karşın da Humeyni açıktan Halkın Mücahitleri'ne saldırı emri vermeye başladı. Humeyni'in kampanyasına başka din adamları ve kendisine yakın örgütler ve kuruluşlar da katıldı. Bu propagandanın boyutları çok genişti. Kökten İslamcılar hatta İran-Irak savaşına katılmak isteyen mücahit ve fedai gönüllülerini asker olarak ve Huzistan'da Irak'a karşı savaşırken ölen mücahitleri de şehit olarak kabul etmedi.

Cumhurbaşkanı Beni Sadr ile güçlerini birleştiren Halkın Mücahitleri Mart ayından başlayan bir süreçte Haziran'a kadar 100 binleri sokağa dökmeyi başardı. Sokaklar 1978-9 olaylarını anımsatmaktaydı. Ülke genelinde büyük kentlerin birçoğunda aynı anda büyük yürüyüşler ve eylemler gerçekleşiyordu. Bu arada hizbul-lahi milisler sokaklarda adeta mücahit avına çıkmıştı. Haziran'a gelindiğinde birkaç ay içinde öldürülen mücahit sayısı neredeyse Pehlevi döneminde yedi yıl içinde öldürülen mücahit sayısı seviyesine ulaşmıştı.⁴³ Hizbullahi milislerin saldırılarına rağmen örgüt durmadı.

Çatışmalar Haziran ayında doruk noktasına ulaştı. 20 Haziran günü artık ipin

40 a.g.e., s. 206.

41 Örgüt hala Humeyni'ye açık açık karşı gelmemekteydi ama artık büyük baba gibi lafları da Humeyni için kullanmamakta ve sadece Ayetullah olarak hitap etmekteydi.

42 Halkın Mücahitleri, ortaya çıkardığı bazı belgelerle İslami Cumhuriyet Partisi'nin üyelerinin Mustazafın Vakfı'nın el koyduğu kraliyet mal varlığını düşük miktarlar karşılığında bazardaki yakınlarına sattıklarını gösterdi.

43 Ervand Abrahamian, *Radical Islam: Iranian Mojahedin*, s. 213.

tamamen koptuğu gündü. Bir gün öncesinden Beni Sadr ve Halkın Mücahitleri, İCP'yi darbe yapmakla suçlayarak partinin tekelci tavrına karşı halkı direnişe çağırıldı. Sadece Tahran'da yaklaşık 500 bin kişinin sokağa çıktığı 20 Haziran'da büyük kentlerin çoğunda geniş eylemler gerçekleşti. Radyo ve televizyon halkı sokağa çıkmamak için uyarıyordu. Din adamları göstericileri Allah'ın düşmanı olarak ilan ediyordu. Devrim Muhafızları ateş açma izniyle gösterilere karşı devreye girdi. O gün sadece Tahran Üniversitesi'nin çevresinde en az 50 gösterici Devrim Muhafızları tarafından öldürüldü, en az 200 kişi yaralandı. Gözaltına alınan binlerce göstericiden 23 kişinin cezaevinde infaz edildiği cezaevi yetkilileri tarafından açıklandı. Devlet şiddeti en acımasız şekliyle geri dönmüştü.⁴⁴ Artık sokakları da kaybetmiş Halkın Mücahitleri 20 Haziran sonrası bir süreliğine terör saldırısı fazına geçti.

20 Haziran'dan sonra İslam Cumhuriyeti modern İran tarihinin o güne kadar şahit olmadığı en geniş katliamlarından birini başlattı. Katliam sadece Halkın Mücahitlerini hedef almadı, tüm radikal muhalefete yayıldı. 23-27 Haziran günleri arasında İslam Cumhuriyeti, Halkın Fedaileri - Azınlık ve Peykar örgütlerinden de dâhil olmak üzere 50 kişiyi daha idam etti.⁴⁵ 28 Haziran'da İCP'nin merkez binasında bir bomba patladı. Faili belli olmayan bu patlamada Beheşti ve onun yakın çevresinden yaklaşık yetmiş parti üyesi ve mensubu öldü. Devlet yetkilileri başta SAVAK kalıntılarını ve Irak'ı suçladı ama iki gün sonra Humeyni mücahitleri hedef aldı. Bu da daha büyük katliam için bahane oldu. Daha yılın sonu gelmeden yaklaşık 5000 kişinin idam edildiği yetkililer tarafından açıklanacaktı.⁴⁶

Marksistler ve İslam Cumhuriyeti

Devrimin hemen sonrasında Marksistler İslam Cumhuriyeti'nin gerici mahiyetini anlamalıydı. İlk önce gerici uygulamalara karşı 8 Mart eylemine saldırı biçiminden, daha sonra İslam cumhuriyeti referandumunun gerçekleşme şeklinden ve son olarak Türkmen Sahra ile Kürdistan'da toprak reformu ve bölgesel özerklik talepleri ile gerçekleşen ayaklanmaların bastırılma biçiminden Marksistler, Humeyni ve yandaşlarının herhangi bir ilerici yanı olmadığını görmeliydi. Marksistlerin kafasını karıştıran tek konu olabilirdi, o da Humeyni ve İCP'nin antiemperyalizm görünümü lü ABD karşıtlığıydı; nitekim de oldu.

1) Tudeh

Tudeh İran solunun başına gelebilecek en iyi ve en kötü şey olabilir. Tudeh İran coğrafyasında bir Marksist geleneğin kurucusu ve aktarıcısıdır. Artıları ile eksile-

44 a.g.e., s. 218-219.

45 A.g.e., s. 219.

46 A.g.e., s. 220.

riyle İran tarihinin tek parti gibi parti örneğidir, özellikle 1953 darbesi öncesinde. Diğer yandan ise siyasal pratiğiyle, yaydığı Sovyetler yanlısı politikalarıyla ve politik etkisiyle İran Marksist hareketine büyük zararlar vermiştir.

Tudeh, 1953 darbesinden sonra, Pehlevi istibdadı boyunca, hiçbir zaman toparlanamadı ve devrimde de önemli bir rol oynayamadı. Devrim uzun yıllar sonra partiye tekrar örgütlenme fırsatı verdi. Tudeh geniş örgütlenmeye başladı ve İslam Cumhuriyeti'ne karşı vefakâr muhalefet rolünü üstlendi. Bu vefakâr muhalefet politikası ise İslam Cumhuriyeti'nin mahiyetini belirleme yönteminden kaynaklanmaktaydı. Tudeh'in İslam Cumhuriyeti tahlili Sovyet kuramcılarının çarpıtarak Lenin'e attığı kapitalist olmayan yoldan gelişme teorisine dayalıydı. Bu modele göre gelişmekte olan ülkeler, Sovyetlerle yakın ilişki içinde olma koşuluyla, komünist olmayan unsurların önderliğinde kapitalist üretim dönemini atlayarak doğrudan sosyalizme geçiş yapabiliyordu. Bu teoriye göre siyasal İslam burjuvazi karşıtı olduğu sürece yararlıydı ve ilerici sayılırdı. Sovyet danışmanların önerisiyle⁴⁷ ve bu tahlile dayanarak Tudeh İslam Cumhuriyeti'nin köktenci İslamcı kanadıyla ittifak içinde olmalıydı. Tudeh devrimden sonra bunu gerçekleştirmeye çalıştı ama başarılı olmadı. Tudeh liberal geçici hükümete karşı her zaman İCP'yi savundu. İslam Cumhuriyeti'ne karşı gelen tüm hareketleri ve örgütleri karşı devrimci olarak niteledi ve politikalarını kınadı. Bununla yetinmedi, muhalefetle İslam Cumhuriyeti arasında çıkan çatışmada Humeyni ve yandaşları ile işbirliği yaptı. Nihayetinde 1983 yılında katliamlar sonucunda tüm muhalif örgütler bastırıldıktan sonra Tudeh yasa dışı ilan edildiğinde parti önderleri (işkence altında) Sovyetler Birliği'ne catusluk yaptığını itiraf etti.

2) Halkın Fedaileri

Halkın Fedaileri devrime çelişkiler ve krizlerle başladı. 8 Mart hareketine karşı kayıtsız kalmakla Türkmen Sahra ve Kürdistan'daki ayaklanmalara karşı tavır belirleme örgüt içinde (merkez komitede) görüş ayrılığına neden oldu. Bu görüş ayrılıkları da Halkın Fedaileri'ni parçaladı. Aslında bunlar önemli bir teorik anlaşmazlığın yan etkileriydi. Halkın Fedaileri, Humeyni ve İCP çatısı altında örgütlenen yandaşlarının sosyal temelini ve tarihsel rolünü belirlemekte sıkıntı yaşamaktaydı. Bir gruba göre İslam Cumhuriyeti, bir küçük burjuva devletiydi, bu yüzden ilerici ve antiemperyalisti. Bu nedenle antidemokratik uygulamaları da ikincil öneme sahipti. Bu ekip Tudeh'in İslam Cumhuriyeti değerlendirmesinde kullandığı kapitalist olmayan yoldan gelişme teorisini aynen alıp uyguladı, Humeyni önderliğinde İran İslam Cumhuriyeti'nin sosyalizme geçeceğini iddia etti.⁴⁸ Bu analizle öne çıkan ke-

مازیار بهروز، شورشیان آرمانخواه: ناکامی چپ در ایران، ترجمه مهدی پرتوی، تهران: ققنوس، ۱۳۸۰ ص. ۲۱۷

48 Bu analiz aslında Tudeh'den alınan bir analizdir. Tudeh de bunu Sovyetler Birliği'nden ithal etmişti.

sim sonra Halkın Fedaileri - Çoğunluk⁴⁹ olarak bilinecekti.⁵⁰ Bu ekibe göre Fars olmayan ulusların kendi kaderini tayin etme talebi İslam Cumhuriyeti'nin antiemperyalist politikasının yanında ikinci sırada yer almaktaydı. Bu yüzden Kürdistan'da savaş başlayınca üyelerini bölgeden çekti ve Haziran 1981'e kadar politikasını Kürtlerle İslam Cumhuriyeti arasında barışı sağlamaya yönelik ayarladı.

Halkın Fedaileri'nin merkez komitesindeki bir diğer gruba göre İslam Cumhuriyeti, İslamcı liberallerin (Bazergan ve Beni Sadr) temsil ettiği sanayi burjuvazisi, Mollaların temsil ettiği ticaret burjuvazisi ve Humeyni ile İCP'nin temsil ettiği bazar ve küçük burjuvazinin üst kesimlerinin oluşturduğu bir ittifaktı. Bu yüzden İslam Cumhuriyeti'nin ilerici bir yanı yoktu ve devrim yarım kalmıştı. Devrimi tamamlamak için, İslam Cumhuriyeti'nin yerine, işçiler ve köylülerin birliğini iktidara getirmek gerekirdi. Bu gruba göre Humeyni ve İCP'nin ABD karşıtı söylemi antiemperyalist içerikten yoksundu ve İran İslam Cumhuriyeti bağımlı bir burjuva devletiydi. Bu analizi ortaya atan grup ise Halkın Fedaileri - Azınlık olarak bilinecekti. Haziran 1981'e geldiğinde Azınlık'ın sloganı "kahrolsun İslami Cumhuriyet Partisi" olarak belirlenecekti. Bu örgüt başta İran-Irak savaşına katılmayı savunsada daha sonra onu bir halk karşıtı savaş olarak nitelendirecekti ve bu savaşın bir iç savaşa dönüştürülmesini önerecekti. Fars olmayan ulusların kendi kaderini tayin etme hakkını savunduğu için de Kürtlerin yanında savaşmaya devam edecekti.

Ayrışmalar bu bölünmelerle sınırlı kalmayacaktı ve bir ara dört farklı örgüt kendini fedai geleneğinin devamcısı olarak tanımlayacaktı. Bu ayrışmalar hem Çoğunluk ve hem Azınlık içinde gerçekleşecekti ve zaman ilerledikçe iki tarafta da üyeler arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkacaktı. Bu bir taraftan Halkın Fedaileri için doğal bir süreçti. Merkez komite üyelerinin çoğu genç yaşlarında Pehlevi rejimi tarafından tutuklanıp yıllarca hapis yatmıştı. Bu üyelerin birçoğu birbirini tanımaz, yoldaşlarının fikirlerini bilmezdi. Buna rağmen devrimin en sıcak günlerinde böyle bir neden İslam Cumhuriyeti'ni savunmak veya sekte bir davranış sergilemek için bahane olmamalıdır. Fedailer bu iki davranışı da ortaya koydu.

Haziran 1981 sonrası Halkın Fedaileri – Azınlık disiplinli en büyük Marksist örgüt sayılmaktaydı ama buna rağmen İslam Cumhuriyeti'ni durduracak bir etkiye sahip değildi. Mücahitlerin silahlı mücadele fazına geçişi ile Azınlık da benzer politikayı yürüttü ve İslam Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği katliamın ilk Marksist örgüt kurbanlarından biri oldu. Çoğunluk ise Haziran sonrası bile İslam Cumhuriyeti'ne desteğini kesmedi. Hatta muhalif örgütlerin gizli bilgilerini İslam Cumhuriyeti'yle

49 Çoğunluk eki sadece bu grubun merkez komitedeki çoğunluğunu yansıtır, örgütün genelindeki durumunu ve toplumsal desteğini yansıtmaz.

50 Halkın Fedaileri - Çoğunluk bu tahlilinde Tudeh'i işçi sınıfının partisi olarak tanımlamıştı ve o dönem için Sovyetler Birliği'ni de devrimci sosyalist bir devlet. Diğer analizlerini de ileride göreceğimiz gibi doğrudan Tudeh'in İslam Cumhuriyeti tahlilinden almıştır.

paylaştığına dair söylentiler bile var.⁵¹ Bu işbirliği örgütün İslam Cumhuriyeti'ndeki yasal politik hayatının ömrünü uzatacaktı ama onun bitirilmesini engelleyemeyecekti. 1983 yılına gelindiğinde Çoğunluk da yasa dışı örgüt olarak ilan edilecekti.

3) Diğer Marksist gruplar

Tudeh ve Halkın Fedaileri dışında devrimden sonra en büyük örgüt Peykar⁵² idi. Bu örgüt Marksist mücahitlerin örgütüydü. Maoizmin İran'daki en önemli bayraktarıydı ama Çin ve Sovyetler Birliği'ne karşıydı. Arnavutluk'u ilham kaynağı olarak görmekte, Sovyetler Birliği'ni sosyal emperyalist ve Tudeh'i onun beşinci kolu olarak tanımlamaktaydı. Halkın Fedaileri'nin içindeki ayrışmadan en baştan haberdardı ve azınlık grubu desteklemekteydi. Kürdistan savaşında Kürtlerin yanında İslam Cumhuriyeti'ne karşı savaştı. 1981 yılında ise İslam Cumhuriyeti'nin yıkılması ve yerine bir demokratik halk cumhuriyetinin kurulması gerektiğini önermekteydi. Buna rağmen İslam Cumhuriyeti'nin saldırısına hazırlıklı değildi. Merkez komitesinin önemli üyeleri 1981 yılında ya çatışmada ya da idamla öldürüldü.⁵³

Küçük gruplar arasında İşçi Yolu Örgütü, Peykar'dan sonra en çok öne çıkan örgüttü. Eski fedailer ve eski Marksist mücahitlerden oluşmaktaydı. Üyeleri Pehlevi rejiminin hapishanelerinde silahlı mücadeleye yönelik fikirlerini değiştirmişti. Örgüt, İslam Cumhuriyeti'ni küçük burjuvazi, ticaret burjuvazisi ve yarı proleter karışımı Bonapartist bir dini yapı olarak tanımlamaktaydı. 1981 sonrası diğer muhalif örgütlerin kaderini paylaşmaktan kurtulamadı.⁵⁴

İran'da devrimci Marksizmin ilk temelleri ise devrimden sonra atıldı. Sosyalist İşçi Partisi⁵⁵ *Ne Yapmalı* dergisini yayımlayarak politik hayatına başladı. Bir ara Halkın Fedaileri'nin devrimci sosyalist kanadıyla irtibata geçti. 1981 yılında Azınlık dağılınca birleşme gerçekleşmedi. Partinin İran'daki politik hayatı ise 1983 yılında sona erdi.⁵⁶

Solun teorik ve politik zaafı

İran'da 1960 yılında ortaya çıkan yeni Marksist akım ve örgütlerin (özellikle Halkın Fedaileri'nin) 1953 darbesi üzerinden Tudeh Partisi değerlendirmesi, söz konusu partinin pasifliği ve direniş sergileyemeyişi üzerine kuruluydu. Bu tahlille

51 ۱۹۸. مازیار بهروز، ص.

52 Peykar örgütün adının kısa versiyonudur. Peykar Farsçada mücadele anlamına gelir. Örgütün asıl adı İşçi Sınıfının Özgürlüğü Yolunda Mücadele Örgütü'dür.

53 ۲۰۶-۲۱۰. مازیار بهروز، ص.

54 ۲۲۴. مازیار بهروز، ص.

55 Sosyalist İşçi Partisi Türkiye'de genel olarak Farsça adının kısaltılmış hali olan HKS (Hezb-e Kargaran-e Sosyalist) olarak bilinmektedir.

56 ۲۲۷-۲۲۶. مازیار بهروز، ص.

Pehlevi istibdadına karşı savaşta pratik mücadele politik mücadelenin önüne geçti. Sonunda istibdat kitlelerin büyük ayaklanmasıyla devrildi ve Marksist sol 1979 devrimini karışık düşünceler içinde karşıladı. Geçmiş gözden geçirildi ama Tudeh dışında çoğu örgütün önemli teorisyenleri Pehlevi istibdadı tarafından öldürülmüştü. Bu yüzden Marksistlerin bir kısmı Tudeh'i ve onun İslam Cumhuriyeti ile sürdürmek istediği uzlaşmacı politikalarını izledi. Kalan kısmı ise tereddüt içinde kaderini bekledi. Eylem ve eylemsizlik arasında kaldı ve kararını verdiğinde iş işten geçmişti. İran'da Marksist hareket büyük ölçekte yok edildi ve bir daha kendini eskisi gibi toplumda var edemedi.

Marksist örgütlerin İran'daki çöküşü Sovyetler'in çöküşünden önce gerçekleşti. Yani sosyalist solun çöküşündeki nedenler büyük ölçekte iç dinamiklerin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Bu iç dinamikler sadece örgütlerin kendi teorik ve politik zaafını değil, devrimden önce ve devrimden sonra baskıcı devletin (iç ve dış dengelerden dolayı) acımasızca ilerici güçleri yok etme çabasını da içerir.

İranlı Marksistler, toplumu ve gelişmeleri tahlil etmek için yeterli teorik donanımına sahip değildi. Tudeh hem devrimden önce hem de devrimden sonra Sovyet Birliği'nin tezlerini birebir takip etmekteydi. Tudeh'in Sovyetlere bağlılığının kitleler içinde yarattığı ters tepkinin farkında olan Halkın Fedaileri, Sovyetlerden bağımsız kalmayı tercih etti ama toplum analizi yapmak için yeterli altyapıya sahip değildi. Tek anlamlı tahlil yapan üyesi Cezeni ise genç yaşlarında Pehlevi rejimi tarafından infaz edilerek öldürülmüştü. Devrimden önce yürüttükleri gerilla mücadelesi büyük bir kazanım elde edemeyince ve devrim sürecinde istibdadı yıkmakta işçi sınıfının ezici gücünü görünce Bolşevizme yöneldiler. Fakat işçi sınıfı ile gereken bağı kuramadılar. Kuramamalarının nedeni ise İran'ın modern tarihi ve toplumunun durumu hakkında somut bir bilgi ve bu bilgiye dayanacak somut bir analizden yoksun olmalarıydı. Devrimden sonra Marksist grupların hiçbirisinin İran'ın işçi sınıfı hakkında bir araştırması mevcut değil. Hatta toplumdaki siyasi aktörlerin sınıfsal konumu ile ulusal olarak istibdada karşı ve uluslararası olarak emperyalizme karşı mücadeledeki yerleri hakkında bile somut bir tahlilleri yoktu. Böyle olunca zaten devrimden sonra Marksistler, işçi sınıfıyla ne biçimde irtibat kuracaklarını bilemedi, daha kötüsü hayatlarına son verecek İslam Cumhuriyeti'nin mahiyetini belirlemekte sıkıntı yaşadı. Bu yapının dış güçlerden bağımsızlık söylemi ve dini istibdat kurma isteği arasındaki farklı görmedi.

Son söz

Dini istibdat, Mart 1979 tarihinde karanlık yüzünü ortaya koydu, daha sonra İslam Cumhuriyeti referandumunda arzu ettiği düzenin biçimini açıkladı ve nihayetinde anayasa sürecinde mutlak iktidar talebini ilan etti. İstibdat bu adımları atarken, ikilemler ve çelişkilerle boğuşan veya hayaller içinde yaşayan muhalefet ise günbe-

gün hayatının sonunu bekledi.

Marksistler, iktidarı ele geçirme ufkuna sahip değildi. Kitlelerin yıkıcı gücünü gördü ama bu gücü kendi arkasına alabileceğine inanamadı. En baştan kaderini kabul edip Humeyni'ye teslim oldu. Bu yüzden emperyalizmi kovmayı önündeki tek hedef olarak koydu. Humeyni ve yandaşları ABD karşıtlığı üzerinden antiemperyalizm propagandasını tekeline geçirince tamamen silahsız kaldı. İslam Cumhuriyeti'ne karşı mücadelenin yolunu açabilme potansiyeline sahip fırsatları ise genel olarak antiemperyalizm bağlamında değerlendirerek, bazen de milliyetçiliğinden dolayı kaçırdı. İslam Cumhuriyeti'nin saldırısına hazırlanmadı ve savaşı kolayca kaybetti.

Halkın Mücahitleri tüm mücadele fırsatlarını fırsatçılık uğruna erteledi. İslam Cumhuriyeti'yle müsamaha yolu kapanınca ise artık iş işten geçmişti. Humeyni ve yandaşları tekellerine geçirdikleri iktidarı koruyacak tüm mekanizmaları oluşturmuştu. Liberaller ve milliyetçi laik kesimler ise ne Humeyni'yi sarsacak güce ne toplumsal karşılığa sahipti. Böyle olunca, köktenci İslamcı kesim, devrimle ulaştığı iktidar mekanizmasını tekeline geçirdi, muhalefeti ve kitleleri devletten uzaklaştırdı ve iktidarını giderek pekiştirdi. Pehlevi istibdadı yerine dini istibdadını kurdu.